శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండునెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౭. { ప్రమాధినామసంవత్సరము. జ్యేష్ఠాషాఢ మాసములు. } సంచిక ౧.

మనవి.

ఈ సంచికలో "చిత్రకవి పెద్దనార్యుని" లక్షణసారసంగ్రహము పూర్తిగఁ బ్రకటింపఁబడినది. పీఠిక క్రమముగఁ బ్రకటింపఁబడును. శ్రీయుత మానవిల్లి రామకృష్ణకవి ఎం. ఏ. గారు దయతో మాకొసంగిన, సూరయకవి కృతమగు ఉదయనోదయము తరువాతి సంచికనుండి ప్రకటింపఁబడును. దీనికి మఱియొక ప్రతి మాకులభించియుండలేదు. ఎవరియొద్దనైన వ్రాతప్రతిగాని తాళపత్రగ్రంథముగాని యున్నచో దానినిబంపిన సరిచూచి వెంటనే పంపివేయుదుము. పత్రికాపాఠకులును చందాదారులును నెప్పటివలెనే పరిషత్తునందు గౌరవాభిమానములుంచి తత్కార్యనిర్వహణమున మాకుఁ దోడ్పడుదురని యాశించుచున్నాము. నిశ్శంకకొమ్మన శివలీలావిలాసమునకుఁ బ్రతులెచ్చటనైన నున్నచోఁ దెలుపఁగోరుచున్నాము.

కార్యదర్శులు.

వ్యాకరణశాస్త్రప్రశంస.

మల్లాది సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు.



బాగుగనాలోచించినచో వ్యాకరణశాస్త్ర మొక సూత్రీకృత నిఘంటువని తెలియఁగలదు. ఆయంశమునకు ముందు నిఘంటువిషయ మాలోచింతము. నిఘంటువునందు శబ్దస్వరూపము ప్రతిపదోక్తముగ నిర్దేశింపఁబడి ప్రథమాంతముగఁ గనఁబడుచుండును. అర్థనిర్ణయము గూడ వెంటనే చేయఁబడును. నానార్థములఁ దెలుపుటగూడఁ గలదు. మఱి యాశబ్దముల విశేషాంశములు సాధారణముగఁ జెప్పఁబడవు. సాధారణమనఁగఁ గ్రియారూపములన్నియుఁ, గృత్తద్ధితాంతరూపములు కొన్నియు, నవ్యయములు గొన్నియు, మఱి యనేకశబ్దముల సంయోగ కాలికరూపవిశేషములన్నియుఁ, దెలియఁబడవు. అట్లాగ్రంథములు పండితులచేఁ దఱచు చేయఁబడకపోవుటకుఁ గారణము, వారికి గ్రంథవిస్తరభీతియే యని తలఁతును. అనంతమగు పదజాలము నట్లు చూపుటకూడఁ గర్తలకు విసుగుగ నుండును. పాఠకుల కుపయోగముగూడ నంతగ నుండకుండుటచే విడువఁబడి యుండవచ్చును. కాని వారట్లు ప్రతిపదోక్తములనే చెప్పియున్నచో నధునాతనవిమర్శకుల యభూతకల్పనలకు నంతగఁ దావులేకుండెడిదేమో. లేదా, గుణవంతులైనను నిరుక్తినిఘంటువునువలె వానినిగూడ నూటికొకఁడు కోటికొకఁడు చూడఁగల్గునేమో. ఎట్లయిన నింత ప్రమాదస్థితి రాకపోయెడిది.

ఈవ్యాకరణశాస్త్రమన్ననో భాషావిషయక విషయములన్నియుఁ గరతలామలకముగ నొనర్చి యభ్యాసకునకు స్వాతంత్ర్యమును దెచ్చియిచ్చును. నిఘంటు వట్లు చేయక సాధకుని నిద్రపుచ్చును. అదియే కావచ్చును వ్యాకరణము చేసికొనిన పాపము.

వ్యాకరణము శబ్దస్వరూపమును లాక్షణికముగఁ జూపుచు, నే
షయమునను సందేహమును నిలువనీయక నిద్రించిన సాధకుని బ్రబో
ధించును. ఈతారతమ్యమును బట్టియే కాఁబోలు చాలమంది పండితులు
వ్యాకరణము కొఱకే తమ జీవితకాలమంతను వినియోగించి యున్నారు
ఆవ్యాకరణము వేదపురుషునకు శిరస్సుగా నెన్నఁబడుచుండుట కూడ
దాని ప్రాధాన్యమును వ్యక్తపఱచుచున్నది. ఇచట వేదమనఁగ జ్ఞానమని
యర్థముచెప్పవలెనేమో. అట్లయిన వ్యాకరణము జ్ఞానసాధనమని యర్థ
ము రాఁగలదు. కనుకనే "శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమాన" మ్మని వ్యాకర
ణమునే ముందుగఁ జెప్పియున్నారు. దీనియందలి సౌకర్యమును గను
గొనియే వారు నిఘంటుగ్రంథసంఖ్యను బెఱుగకుండఁ జేసియుండురు. ఆ
వ్యాకరణము శబ్దస్వరూపనిర్ణయమునఁ బ్రత్యంశమును సందేహముకలుగ
కుండ విశదీకరించుననుమాట నిర్వివాదముగదా. అర్థవిశేషముకూడనం
డనే యున్నది. శబ్దస్వరూపప్రదర్శనము నిఘంటు వ్యాకరణములయం
దుఁ గొంతవఱకు సమానమైనను నిర్మాణసూత్రములు మాత్రము వేఱు
వేఱు, కనుక నిఘంటువును జూచి వ్యాకరణమును వ్రాసిరో, వ్యాకరణ
మును జూచి నిఘంటువును వ్రాసిరో యనుటకు నిర్ణాయకసహాయము
లేదుగాని, రెండును మొదటఁ బరస్పర సాపేక్షములై బయలువెడలి
యుండునని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. మఱొక్కవిషయమేమనఁగ నిప్పటి
కాగితములు,ఇప్పటి రాకపోకలును లేని యాదినములలో, నెంతజాగరూ
కతతోఁ గాపాడినను గ్రంథము లగ్నికృములమూలమున స్వరూపనాశ
మందు నాదినములలో, నిఘంటువువంటి ప్రతిపదోక్తపాఠముగల కోశ
ములు సంశయములను బోకార్చునవి కాకపోవునేమో. అవియు నవలి
బుగ్గనందుకొనుటకు వీలులేనివని యాపద్ధతిమాని యంతకంటె సూక్ష్మ
లక్షణపద్ధతి యవసరమైనదేమోవారికి. కనుకఁ బ్రతిపదోక్త పాఠపద్ధతిని
వీడి లాక్షణికపాఠపద్ధతిని జాకరూకతకొఱకు నవలంబించియుండురని
నా తలంపు.

మఱియు నారెండువిధముల గ్రంథములు నున్నచో నొకదాని రూపము నొకటి సంపదించునుగాన సాధకునకు శబ్దస్వరూపనిర్ణయములలో సందేహము గలుగదు. అట్టి పరమోపకృతి యొనర్చు గ్రంథములలో వ్యాకరణము మహాభారమని తలఁచువారికి నిఘంటువుకూడ భారాతిభారమై యుండవలదా? అందొకదానిని వీడుట, యొకదానిని గ్రహించుట, నవీనపద్ధతి కనువగు త్రోవకాదుకదా. రెండును శబ్దస్వరూపము నసియాడకుండఁజేయుచున్నప్పుడు పైవారి స్వేచ్ఛకు నడ్డంకు కావుటలేదా? కనుక వారారెండుగ్రంథములను దగ్గఱఁ జేరనీయరాదనియే నాతలఁపు, మఱియు భాషలోని సమస్తపదములనఁగ, నవ్యయములు, క్రియాపదములు సంయోగ వియోగకాలికశబ్దరూపవిశేషములుమిగిలిన కృత్తద్ధితోణాది ప్రత్యయాంతరూపములు మఱికొన్ని యవ్యుత్పన్నప్రాతిపదికలు నొకగ్రంథమందు సంపూర్ణముగ వ్రాయఁబడియే యున్నవనుకొనుఁడు. ఇప్పటి యీవ్యాకరణము లేదనియే యనుకొనుఁడు. అప్పుడు మాత్రము భాషాప్రవాహ మరికట్టఁబడి యుండదా? కనుక వారిమతములో నట్టి గ్రంథమే యుండరాదని తేలఁగలదు, గానట్టివారెంత భాషాసంరక్షకులగుదురో విమర్శకులు పరిశీలింతురు గాక.

యద్యపి బహు నాధీషే. తథాపి పఠ పుత్ర వ్యాకరణమ్.
సకలం శకలం మాభూ త్స్వకం శ్వకం సకృ చ్ఛకృత్.

ఉపాయనము.

మోచర్ల రామకృష్ణయ్యగారు.

చ. ప్రణుతచరిత్రమై పరమపావనియైన పినాకినీ పయ
స్విని మధురప్రసన్నజలశీకరముల్ చిలికించుచోట మొ
ల్చిన యెలమావి మొక్క యిది లేఁబరువమ్మునఁ గ్రొత్తచోట నా
టినను ఫలించె పేర్చి పురడించి కడల్కొని వృక్షరాజమై. ౧

చ. ఋతు వెదియైనఁగాని యొకరీతి రుచిప్రచుర ప్రసాద భో
గ్యతకుఁ గొఱంతలేని రొఁడికంపు టఖండపుఁ గాపుగాచి, క
ణ్యతగల ప్రాక్కవీశ్వర గణమ్ముల సృష్టిని జ్ఞప్తి చేయు ని
స్థితికి నిదానమయ్యెను జుమీ ఫలగౌరవసిద్ధి పెంపునన్. ౨

చ. జిలుఁగు తెలుంగు వాఙ్మయ విచిత్ర వనస్థలులందు సిద్ధహ
స్తులు మును సంతరించిన విశుద్ధపథమ్మున వృద్ధినొంది పె
ద్దలవశమయ్యె, నిప్పటి యుదగ్రపు టుప్పెనకున్ దుపాను గా
డ్పులకును సంచలింపని పటుద్రుమమయ్యె దృఢప్రకాండమై, ౩

మ. విజయశ్రీకులు తొంటి రెడ్డినృపతుల్ విద్యా వినోదాఢ్య లీ
ప్రజఁ బాలించెడివేళ నాంధ్రకవితా రాజ్యేందిరా సుందరీ
భజనానందపరాయణప్రవణులై వర్తించునాఁ డిట్టి యా
రజపున్ భూజము లెన్నొ తెచ్చి తమ యారామంబులన్ బెంచరే!

ఉ. ఆ రసికావతంసుల జయాంకము లచ్చుపడన్ దదీయ శో
భా రమణీయ రక్తికి నవన్యతికిన్ నెలవై శుభోజ్జ్వలా
కార రసోప శోభిత వికస్వరమూర్తి ధరించినట్టి యీ
ధీరవరేణ్యుఁడీ యధిపతిత్వము నూనుట యెంతభాగ్యమో! ౫

మ. సుమనస్సేవిత సింహపట్టణ నివాసుల్ చిత్పురద్వారదే
శమునన్ జేరిన మంగిటింటికడపన్ సారస్వతస్వాపతే
యము వీక్షించి మెలర్చి పంకువులు సేయుంబూంగా సౌమన
స్యమునన్ నీవిటువచ్చు టర్హమెకదయ్యా రామలింగాగ్రణీ! ౬

మ. వెలిగన్ స్కాందపురాణసాగర సమావిర్భూత గంభీర వా
గ్విలస ద్దివ్యచిరత్నరత్నము పినాకిన్యాపగా తీర మం
డలమందే యల పాంకురంగ కవిరాట్కల్యాణకావ్యాకృతిన్
గలిగన్ నేటికిదేసదీతటమునన్ గౌమారికాఖండమున్. ౭

శా. కామాక్షీకరుణాకటాక్షసుఖరేఖల్ నీపయిన్ సోఁకి, ని
త్యామోదంబు ఘటించి, యచ్యుతపద వ్యాసంగ సంసిద్ధికిన్
భూమానంద విభూతికిన్ దగిన ప్రాపున్ గూర్చి నిర్వ్యాధ ని
స్సీమాయుర్విభవమ్ము నీకొసఁగుతన్ శేషాద్రివిద్వన్మణీ! ౮

మ. స్థిరకీర్తిన్ జరితార్థజన్ము జనమంచిన్ సాధుసంపూజ్య ని
ర్భరసౌజన్యనిధిన్ బృహత్కృతి శతప్రఖ్యాతునిన్ గౌరవిం
చిరి సౌవర్ణ పరిష్క్రియాంచిత సమీచీన ప్రబంధమ్ముతో
సరుధారంగ నిదంబిథమ్మలరఁ గామాక్షీనిశాంతాధిపుల్. ౯

కళాప్రపూర్ణ, జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు రచించిన "కౌమారికా ఖండము." జన్నవాడ కామాక్షీదేవికి సమర్పించిన సందర్భమున మోచర్ల రామకృష్ణయ్యగారు అర్పించిన పద్యావళి. ఈ సభకు ఆంధ్రవిశ్వ కళాపరిషదుపాధ్యక్షులగు డాక్టరు కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు అధ్యక్షులుగ నుండిరి.

ప్రాచీనకన్నడశాసనములు.

ప్రాచీనశాసనములు భాషాస్వరూపనిర్ణయమునకే గాక యన్యభాషలతోడి సంబంధమునుగూడ నిరూపించుట కుపయుక్తములగుచున్నవి దక్షిణదేశభాషలగు తమిళ కన్నడ మళయాళాంధ్రములు దక్షిణభాషాకుటుంబమునకుఁ జెందినవను 'రెవరెండు కాల్డ్వెలు'గారి సిద్ధాంతమును బలువురు విశ్వసించుచున్నారు. 'ఆంధ్రము కేవలము ప్రాకృతభాషాజన్యమే'యను వాదమును గలదు. కన్నడభాష రెండువేలసంవత్సరములక్రిందట, తల్లియగు ద్రవిడభాషనుండి విడిపోయినదని సామాన్యముగ నంగీకరించిన విషయమే. శాతవాహనరాజుల నామములలోను బిరుదావళులలోను గన్పడు 'పులిమాయి, విళివాయకుర' మొదలగుపదములు ద్రావిడభాషాపదములని యంగీకరించినను, కన్నడపదములే యనుటకుఁ దగినయాధారములు లేవు. క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దమునాఁటిదని నిర్ధారణమొనర్పఁబడిన గ్రీకుప్రహసనమొకటి యిటీవల దొరకినది. దానికి 'ఆక్సిరింఖస్ పాపిరసు' అనిపేరు. ఈప్రహసనమున భారతదేశీయపాత్రలు మాట్లాడుభాషను గూర్చి విమర్శకులు చర్చించియున్నారు. దానిని బాగుగఁ బరిశోధించిన డాక్టరు హుల్షు, శ్యామశాస్త్రిగారును నందలిభాష ప్రాచీనకన్నడమని నిర్ధారణచేసిరి. పాఠకులందలి విశేషములఁ దెలిసికొనఁగోరుచో 1926 సం॥రం మైసూరు శాసనపరిశోధకసంఘమువారి నివేదిక (పుటలు 11-21) ను జూడఁగును. అందలిభాష క్రీ. శ 2 వ శతాబ్దమునాఁటి కన్నడభాషయని యంగీకరించినను కన్నడవిద్వాంసులకీసందర్భమునఁ గలిగిన సందేహములింకను నివృత్తములు కాలేదు. అందలి భాష కన్నడము కాదని వారిలోఁ గొందఱ యభిప్రాయమైయున్నది.

కన్నడభాషయందు బహుప్రాచీనములని యింతవఱకు విశ్వసింపఁబడిన గాంగవంశజులశాసనములు, తగరెతామ్రశాసనము మొదలగు

నవి నిజముగఁ బ్రాచీనములు కావనియు, కల్పితములనియుఁ బలువు రూహించుచున్నారు. కాని నిస్సందేహముగఁ బ్రాచీనకన్నడశాసనము లను నవి క్రీ. శ. 570, 580 నాఁటివగు కీర్తివర్మ, మంగళేశుల బాదామి చాళుక్యశాసనములే. అంతకుఁ బ్రాచీనముగ నుండునవి యింతవఱకుఁ గన్పడియుండలేదు.

ఇటీవల మైసూరుశాసనపరిశోధకశాఖోద్యోగులు బేలూరు హాలెబీడుమండలి హల్మిడిగ్రామములోని వీరభద్రాలయమున దొరకిన కదంబవంశజుఁడగు కకుత్స్థవర్మశిలాశాసనమును బ్రకటించియున్నారు. ఇందలి భాషను లిపిని గన్నడభాషావేత్తలగు రైసు, నరసింహాచారి మొదలగువారు ప్రాచీనకన్నడములేక 'పూర్వద హళ కన్నడ'మని నిర్ణయించిరి. ప్రాచీనకన్నడభాషాలక్షణము లిందుఁ బెక్కులు కన్పించు చున్నవి. శాసనలిపి అణాజి, వస్తరె, శిలాశాసనములకును బ్రాచీన కదంబశాసనమగు హల్సీతామ్రశాసనమునకును జేరువుగనున్నది. ప్రథ మమున నొక సంస్కృతశ్లోకమును, తరువాతఁ గన్నడశాసనభాగమును గలవు. కదంబకకుత్స్థవర్మ కాలమగుటచే క్రీ. శ. 450 ప్రాంతమునాఁటిదని నిశ్చయింపనగును. రెండు ముఖ్యవిషయము లీశాసనమున మనము గమ నింపవలసియున్నవి. శాసనకాలమునాఁటికే కర్ణాటభాష సంస్కృత సంబంధమును బూర్తిగఁబొంది ప్రాచీనప్రబంధభాషగ నేర్పడినదనుట మొదటిది. ఈశాసనభాష చాలకాల ముపయోగింపఁబడి వృద్ధిఁబొం దిన ప్రాచీనకన్నడభాష యగుట రెండవది. శాసనమందలి విషయము పల్లవకదంబుల చరిత్రమున మిక్కిలి యుపయోగకరము. తఱచు వీరికి యుద్ధములు జరుగుచుండెను. అణాజిశాసనమున కృష్ణవర్మ కదం బుఁడు పల్లవులచే నోడింపఁబడెనని తెలియుచున్నది. ఈశాసనమున కదంబులవిజయము వర్ణింపఁబడినది. ఈయుద్ధమున కేకయులు పల్లవు లకు సహాయమొనర్చిరనియు, సేంద్రకులు, బాణులు, అలూపులు కదంబులపక్షమున నుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది.

ఈశాసనము మైసూరు శాసనపరిశోధకసంఘమువారి 1936 సంవత్సరపునివేదికలో 72-81 పుటలలోఁ బ్రచురింపఁబడినది.

ప్రాచీనకన్నడభాషాలక్షణము లీ శాసనమునఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నవి.

(1) క్రియాపదములయందలి ప్రథమపురుష ప్రత్యయముల స్వరములు దీర్ఘములుగనుండుట—కళ్దోన్, అత్తివోన్, కొట్టార్, విట్టార్.

(2) పదాంత్యమున 'అ' కారమునకు బదులు ఓ కారముండుట అప్పోర్, భరితోన్ ...

(3) ద్వితీయా,షష్ఠీవిభక్తిప్రత్యయస్వరములు దీర్ఘములుగనుండుట—అదాన్, భటరియా, కలభోరనా,

(4) అనుస్వారమునకు న కారమును వాడుట—సుతన్గె, అరసన్గె.

(5) 'ఉళ్' సప్తమీవిభక్తి ప్రత్యయముగ వాడఁబడుట—నాడుళ్, ఆహవదుళ్ ...

(6) బకారమునకు వకారమును, ఇ కారమునకు ఎ కారమును బదాదిని వాడుట—విట్టార్, ఎఱుసు.

(7) వ్యంజనములు ద్విత్వమును బొందుట—భ్భటహ, ఇవ్వెరం ప్పొట్టణ.

నిషేధార్థప్రత్యయముల స్వరములు దీర్ఘముగ నుండుటయు, అనుజ్ఞాదర్థకప్రత్యయములుగ అళు,ఒళు వాడఁబడుటయు నీశాసనమునఁ గన్పడును. ప్రాచీనాంధ్రశాసనములందు బలగవ్వెంబొప్పంగ; సేన్ఱు, దుగ్గెఱాబు, గావిఞ్చె (పండరంగుని శాసనము)మున్నగు ప్రయోగములు మనకుఁ దెలిసినవే.

ప్రాచీనాంధ్రకన్నడభాషాస్వరూపమును దెలిసికొనగోరువారి కిందలి విషయము లుపయుక్తములగుటచే నీశాసనములోని ముఖ్యవిషయములఁ గన్నడపత్రికలనుండియు, మైసూరు దొరతనమువారి శాసనపరిశోధకసంఘ నివేదికనుండియుఁ గైకొని ప్రకటించితిమి.

—కి శాసనమూలము. కి—

1. జయతి శ్రీ పరిష్వఙ్గ శార్ఙ్గ [మ్యాన]తి] రచ్యుతః దానవాక్ష్ణో యుగాన్తాగ్నిః [శిష్టానాన్తు] సుదర్శనః
2. నమః శ్రీమత్కదంబప న్త్యాగసంపన్న న్కలభోర [నా] అరిక
3. కుస్థభట్టోరనాళ్ళె నరిదావి [ళె] నాడుళ్ మృగేశనా
4. గేన్ద్రా,భిళ భ్భటహారప్పోక్ శ్రీమృగేశ నాగాహ్వయ
5. రివ్వరా బటరికులామలవ్యోమతారాధినాథ న్నళప
6. గణపశుపతి మాదక్షిణాపథబహుశతహవనా
7. హవదు (ళ్) పశుప్రదానశౌర్యోద్యమభరితో [న్దానప]
8. శుపతి యెన్దు పొగఱ ప్పొట్టణపశుపతి
9. నామధేయనా సరి క్కల్లభటరియా ప్రేమాలయ
10. సుతన్గె సేన్ద్రకబణోభయదేశదో వీరాపురుషసమక్ష
11. దె కేకయపల్లవరం కాదెఱిదు పెత్తజయనా విజ
12. అరసన్గె బాళ్గఱ్చు పల్మడిఱం మూఱివళ్ళియుం కో
13. ట్టాక్ బటారికులదో నళియిదమ్బ న్కల్దోన్ మహాపాతకన్
14. ఇవ్వరుం సఱ్బజ్జనక్ విజారసరుం పల్మడిగె కుఱు
15. మ్బిడి విట్టార్ అదా నళివోన్గె మహాపాతకమ్ స్వస్తి
16. భట్టర్గెగత్తె ఒడ్డలి ఆఱుహోన్ది విట్టా రకర

అర్థము.

లక్ష్మీపరిష్వంగుఁడయ్యు నెక్కిడిన శార్ఙ్గముకలవాఁడును శిష్టులకు సుదర్శనుఁడయ్యును దానవనేత్రములకు యుగాంతాగ్నియైన యచ్యుతునకు విజయమగుఁగాక. నమః. (1)

కదంబవంశజుఁడును, త్యాగసంపన్నుఁడును, కలభోరుని శత్రువు నగు కకుస్థభట్టరుకాలమున నరిదావిళెరాష్ట్రమున మృగేశనాగేంద్రుల

వలె భయంకరులగు మృగేశనాగాహ్వయులగు 'రాజప్రతినిధు
లిరువురు (2-4.)

భటరికులామలవ్యోమతారాధినాథుఁడును, అశిపగణపశుపతి
యు, దక్షిణాపథ బహుశతహవనాహవములఁ బశుప్రదానశౌర్యోద్యమ
భరితుఁడును, దానపశుపతిబిరుదాంకితుఁడునగు పశుపతియాజ్ఞచే సేంద్ర
క, బాణదేశ వీరపురుషుల సమక్షమున 'కేకయపల్లవులతోఁ బోరా
విజయమునొందిన మొల్లభటరిప్రియసుతుఁడగు విజయరసునకు పల్మడియ
మూలివళ్ళి యనుగ్రామముల దానమిచ్చిరి (4-13) భటరికుల అభుకద
బుఁడు. దీనినపహరించినవాఁడు మహాపాతకుఁడు. (13) వీ రిరువురున
సల్బంగనివాసియగు విజయరసును పల్మడిగ్రామస్థులకు 'కుఱుమ్బిడిని' వద
లిపెట్టిరి. దీనిని నాశనముచేసిన మహాపాతకము. స్వస్తి ఈభూమిపంటలో
పదియవభాగపు ఆదాయము బ్రాహ్మణులకు దానమివ్వఁబడినది.

పత్తొన్ది, కుఱుమ్బిడి, మొకవిధమైనపన్నులని శాసనపరిశోధకుల
వ్రాసియున్నారు. 13 వ పంక్తివఱకు ముఖ్యశాసనము. అటుతరువా
రెండు చిన్నదానములు చేర్చఁబడినవి. 1 వ పంక్తియందు వ్యాసతియ
యు,3 వ పంక్తిలో భట్టారనాళి అనియు,5 వ పంక్తిలో భటారియనియ
నుండవలెను. 14 వ పంక్తిలో విజయ అరసు అనుటకు విజారస అన
ప్రయోగము చింత్యము.

భరతగుణప్రశంస.

—శ్రీ మత్తిరుమల పెద్దింటి రాఘవాచార్యులుగారు. కాకినాడ.—

మ. హరివేదండవరాహవాహినులతో వ్యాకీర్ణమౌ కానలన్
హరి రాముండు జటాజినాదులను రాజ్యభ్రష్టుఁడై తాల్ప నా
సుకి తల్లీ భువి నేగతి న్సుఖములన్ శోభింతు నేనంచు పో
దరవిజ్ఞానముఁ జూపితయ్య భరతా తత్త్వార్థ సందీపకా. ౧

చ. కవచము ఖడ్గముం గదయుఁ గార్ముకము న్వహియింపు, వచ్చువాఁ
డవినయమార్గుఁడై భరతుఁ డాగ్రహవృత్తిని నిన్నుఁజంపఁగా
నవమతి నంచుఁ దమ్ముఁ డన నాది విరాట్టగు నాతఁ డప్పు సం
స్తవమును జేసెఁగాదె భరతా భవదీయగుణానురాగముల్. ౨

గీ. తండ్రివాక్యంబుచెల్లింపఁ దలఁచియున్న
రఘుకులోద్ధారకు పటిమప్రాఁక మదిని
దర్భసంస్తరస్థండిలస్థలిని నుండు
నంటి వన్నప్రసన్నత నంచుదాఁక. 3

గీ. అటవిరాఘవు దర్శించి యడలుచుంట
యతని యంఘ్రులందకయె సాష్టాంగపడుట
యార్యయని మాటరాకుంట యరసిచూడ
గుండెనీరు కాకుండునె మొండికైన. ౪

సీ. సర్వయోగక్షేమ సంధాతలగునట్టి
పాదంబు లుంచు మీపావలందుఁ
బదునాల్గువర్షముల్ ఫలమూలభోక్తనై
జడదారివ్రతములఁ జల్పుచుండు

సవధికడచన నే వ్యవధికోర్వకచొత్తు
　　నెఱఁగల్గి దర్శనమీయకున్న
కైకేయి సర్వదా గారవంబునఁగాంచి
　　నీమొట్టుచెల్లింతు నిక్కముగను
ననుచుఁ బాదుకలనుగొని యరిగితయ్య
యాగమన కాంక్ష, రామునికనువు పడఁగ
ధర్మదానదయావీర తరణివంశ
భరిత కీర్తివల్ల్యాకర భరతవీర

గీ. క్షత్రియాన్వయమందున సంభవించి
బ్రహ్మనిష్ఠాగరిష్ఠతఁ బ్రబలినాఁడ
వకట యిది నీదు పూర్వపుణ్యార్జితంబొ
రాము పదపద్మ మధుపాన రమ్యబలము.



ఆంధ్రదేశీయ వైద్యవాఙ్మయము.

డి. వి. సుబ్బారెడ్డిగారు.

ఇంచుమించు నాలుగువేల తెలుఁగువ్రాత గ్రంథములుండు మద్రాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీలోఁ గొలఁది మాత్రము వైద్యగ్రంథము లున్నవి. ఈ వైద్యగ్రంథములపేర్ల నాయాగ్రంథములయొక్క ప్రతుల సంఖ్యను నితరవివరములను గొంత బరీక్షించిన వైద్యవిజ్ఞానచరిత్ర కుప యోగించు సారాంశములు కొన్ని తేలవచ్చును.

ఈ వ్రాతగ్రంథములలోఁ గొన్ని తాళపత్ర గ్రంథములు; తక్కి నవి కాగితపుఁబ్రతులు. వీనిలో నేవియు నతిప్రాచీనములని చెప్పఁబడఁ దగినవి లేవు. పదునెనిమిదవ శతాబ్దపు వ్రాతప్రతులు కొన్ని యుండ వచ్చును. కాని పదునేడవశతాబ్దపు ప్రతులున్నట్లు రూఢిగఁ జెప్ప లేము. సంస్కృతభాషాపాండిత్యములేనివారును, సంస్కృతగ్రంథావ లోకనముఁ జేయలేనివారును నీ గ్రంథసంచయము నాధారముగ నుంచు కొని వీనినిఁ బఠించియో వీనిని దమగురువులయొద్ద నర్థతాత్పర్యసహిత ముగ నేర్చికొనియో వివేకమును గడించుచుండిరి. ఈ యాయుర్వేదజ్ఞా నము నార్జించుటలో గొందఱి యాశయము, శాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధిమా త్రమే. అధికసంఖ్యాకుల యాతురత యుదరపోషణార్థము మాత్రమే.

ఈ గ్రంథసంచయములోఁ జరకసుశ్రుతము లసలే లేవు. అనఁగా సమగ్రముగ- సంపూర్ణముగ గ్రంథరూపమున లేవు. ఒకటి రెండధ్యాయ ములో,లేక కొన్ని యోగములో, యెచ్చటనైన వ్రాయఁబడియుండు నేమో. ప్రాచీనాయుర్వేదీయగ్రంథమని గణింపఁబడు బాహటము (వాగ్భటుని యష్టాంగహృదయము) మూఁడు ప్రతులు కలవు. అందులో నొకటి సటీ కము. భరతఖండమందంతటను బ్రశస్తిగల యాయుర్వేదగ్రంథములలో

కములుగా నున్నవి. శతశ్లోకి, వృషభరాజీయము సటీకముగ నేయున్నవి. సకలరోగచికిత్స యను పేరుగల గ్రంథమునకు రెండు ప్రతులున్నవి. అందులో నొకటి సటీకముగ నున్నది. రెండవ ప్రతి; రామదాసకృతియని పేర్కొనఁబడియున్నది. వైద్యచింతామణికి సటీకముగ నెనిమిది ప్రతులున్నవి. కవిపేరు కానరాదు. చింతామణి యనుపేరుతో నొక ప్రతి యున్నది. ఈ చింతామణులమీఁదను, ఆంధ్రచింతామణిమీఁదను ధ్వజమెత్తుటకో యన, నెవ్వరో "త్రైలోక్యచింతామణి"ని రచియించినారు. ఈ గ్రంథ మొక ప్రతిమాత్రమున్నది. సర్వేశ్వరకవికృత వైద్యదర్పణ గ్రంథమొకటి టీకతో నున్నది. విషవైద్యమను గ్రంథమునకుఁగూడఁ డీక కలదు

టీక గ్రంథముయొక్క భాషాకాఠిన్యము సూచించునా? లేక గ్రంథముల సేకరించినట్టివారియొక్క గాని యుపయోగించునట్టివారియొక్క గాని పాండిత్యహీనతను సూచించునా?

ఇక టీకలేని గ్రంథములఁ బరిశీలింతము. వీనిలోఁ బ్రథమస్థానము నీయఁదగినది "వైద్యవిషయ"మను గ్రంథము. ఈ గ్రంథకర్తపేరు తెలియదు. ప్రతులు మాత్ర మిరువది కలవు. ఈ సంఖ్యవలన జనులలో నీ గ్రంథమునకుండిన యాదరణ మూహింపనగునా? వైద్యయోగసంగ్రహము, నాయుర్వేదోపదేశము నను గ్రంథములో క్కొకటి యొక్కొక ప్రతిమాత్రమున్నవి. పై గ్రంథముల రచయితల పేళ్లు తెలియవు. ఇవి బహుశః కలగూరగంపలు కాఁబోలు.

గ్రంథకర్తల నామముండు ప్రతుల విమర్శింతము. వెంకటనరసయ్యగారి యాంధ్రచింతామణి రెండు ప్రతులున్నవి. అరుణాచల పండితుని వైద్యసార మొక ప్రతి, తాడేపల్లి పానకాలరాయుని వైద్య శాస్త్రార్థ సార సంగ్రహము, బసవరాజరచిత "ఆర్యోరోగనిదాన" మొక్కొక ప్రతియుఁ గలవు. ఆంధ్రదేశమున నాదరింపఁబడు సద్వైద్యజీవనము, శరభరాజీయము లొక్కొక్క ప్రతియు, రసప్రదీపిక యైదు ప్రతులు నున్నవి. నీల

కంటుఁడు రచియించినదనఁబడు బసవరాజీయమునకు మూఁడు ప్రతులున్నవి. గదసంజీవని యొకప్రతియు, పేరయకృత నవనాథ సిద్ధప్రదీపిక రెండు ప్రతులు, సర్వేశ్వరకవికృతమైన భిషక్సారము, కంభంపాటి వెంకటభట్టువ్రాసిన భిషక్సుధార్ణవమును నొక్కొక్క ప్రతియునున్నవి.

ప్రత్యేకగ్రంథములలో వైద్యనిఘంటువు రెండు ప్రతులు, పద్రసనిఘంటువొక ప్రతి, పదార్థగుణచింతామణి యొకప్రతియుఁ గలవు. ఈ మూఁడింటిని నిఘంటువులుగ నెంచవచ్చును. నిదానమునకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చు గ్రంథములు నిదానముక్తావళి రెండు ప్రతులును, రక్తపిత్తనిదాన చికిత్స యొకప్రతియు నున్నవి. అష్టాంగము లన్నియు లేక, చికిత్సయు నౌషధయోగములు మాత్రము, వైద్యులకుఁ గావలసినంతమట్టుకుఁ గ్రోడీకరించి వ్రాయఁబడిన గ్రంథములు కొద్దిపాటివికలవు. వానిలో నౌషధయోగము లను గ్రంథమునకు నేడు ప్రతులును, చికిత్సాసార సంగ్రహ మనుపుస్తకమునకుఁ దొమ్మిది ప్రతులు నుండుట గమనింపఁదగి యున్నది. సిద్ధౌషధక్రియ లనునది యొకప్రతియును, ఔషధగ్రంథమనునది యొకప్రతియుఁ "నౌషధము"లను పేరుగల గ్రంథము మూఁడు ప్రతులును, జికిత్సలను వివరించుగ్రంథము మూడు ప్రతులును, "చికిత్సలు - అంజనము"లను గ్రంథ మొకటియుఁ, "కాటుకఁజేయుపద్ధతి" యను చిల్లర గ్రంథ మొకప్రతియు నున్నవి.

దూతాధ్యాయ మనునది యసమగ్రముగ నున్నది. కాంతపరీక్ష, గర్భిణీశూలచికిత్స, స్త్రీజనపరీక్షచికిత్సలకుఁ, బ్రత్యేకగ్రంథము లొక్కొక్కప్రతి గలవు.

వైద్యము, వైద్యవృత్తియొక్క హేళనకూడ గ్రంథరూపమున వెలసి నిలిచియుండుట గొంత చిత్రమైనను నానందదాయకముగ నున్నదికదా! అట్టిగ్రంథములు రెండున్నవి. "వైద్యహాస్యము," "కడుపునొప్పి వైద్యము"అను హాస్యగ్రంథములు. ఇవి యొక్కొక్క ప్రతిమాత్రమున్నవి.

పై విమర్శనముఁ జదువునపుడు రెండు విషయములు జ్ఞాపకము నందుంచుకొనవలెను. మొదటిది: ఈ గ్రంథము లేమండలముల, తాలూకాల, గ్రామముల, నేకుటుంబములలోనుండి స్వీకరింపఁబడినవో సంపూర్ణ వివరములు లభించలేదు. రెండవది: ఆయామండలములలోను, నాయా పండితవైద్యకుటుంబములలోను వంశపరంపరగ వచ్చుచుండు జ్ఞానధనమగు గ్రంథభాండాగారము లన్నియు మద్రాసునకుఁ జేరినవని తలంచుట చాల పొరపాటు.

వ్రాతప్రతులపట్టికఁ బరీక్షించిన మూఁడంశము లూహింపవచ్చునేమో.

(౧) పదునేడు-పదునెనిమిఁది-పందొమ్మిదవ శతాబ్దములలో సామాన్యవైద్యులు-అనఁగా-సంస్కృతవిద్యారణ్యులును లేదా పొట్టఁబొడిచినను నక్షరమురాని చిల్లరవైద్యులు తప్ప మిగిలినవారి కాయుర్వేద విజ్ఞానార్జనమున, సద్వైద్యజీవనమునఁ దోడ్పడుచుండిన గ్రంథములలోఁ బైనఁ బేర్కొనఁబడినవి ముఖ్యములు. ఆంధ్రలిపిలో వ్రాయఁబడి సంస్కృతగ్రంథములు సటీకములుగఁ గొన్నియు, నాంధ్రులగు పండితవైద్యులచే వ్రాయఁబడిన చక్కని తెనుఁగుగ్రంథములును, వంశపారంపర్యముగ వైద్యవృత్తి నవలంబించువా రుద్గ్రంథములనుండియు, నితర పండితుల శుశ్రూషవలన నేర్చుకొనియు వ్రాసియుంచుకొన్నట్టి యుపయోగమగుయోగములు, ననుభూతప్రక్రియలతో నిండినగ్రంథములును నాంధ్రదేశమున మెండుగ నుండె ననవచ్చును.

(౨) వైద్యచింతామణి, వైద్యవిషయము, చికిత్సాసారసంగ్రహము, ఔషధయోగములు, వైద్యులకు ముఖ్యగ్రంథములుగా విరివిగా నుపయోగింపఁబడుచుండెను.

(3) మంత్రవైద్యము, గ్రహవైద్యము, దిగతుడుపులు, దేవతలకు మ్రొక్కుఁబడులు, యూనానివైద్యము, పాశ్చాత్యవైద్యము మొదలగు నంశములుగల పుస్తకములు లేకుండుట కొంతచోద్యము.

విశాఖపట్టణములో మెడికల్ కాలేజి పుట్టువఱకు నాంధ్రదేశమున వైద్యసాంప్రదాయముగాని వైద్యవిజ్ఞానముగాని లేదను విపరీతాభిప్రాయములు వ్యాపింపకుండఁ జేయుటకు నాంధ్రాభిమానులు పూనుకొనవలయును.

పైఁజెప్పిన గ్రంథముల నొక్కొక్క దానిని సమగ్రముగఁ జదివి లైబ్రరీలోని ప్రతులనన్నిటిని బోల్చి సరిచూచి మనదేశమున నితర కేంద్రములలోని తాళపత్ర గ్రంథాలయములలోనుండు ప్రతులతో నిచ్చటి గ్రంథములను సరిపోల్చి సవరించి ప్రతిగ్రంథముయొక్క విషయసూచికల, నితరవివరములను విపులముగ వివరించి వ్రాయుట యాంధ్రపండితులయొక్కయు, నాంధ్రవైద్యప్రకాండులయొక్కయు విధ్యుక్తధర్మము.

కవితావిలాస విజృంభణము.

కర్రా అచ్యుతరామశర్మగారు.

విశ్వమానవకల్యాణమునకు నాధారభూతమై సర్వమానవసౌభ్రాతృత్వమున కాలవాలమై, ఆనందమయవిశాలమనోభావప్రకటనకు రాచబాటయై ప్రకాశించునది కవిత్వము. ఇయ్యది యుత్పద్యమానమగుటకు మానవప్రవృత్తియే మూలక్షేత్రమని విశ్వసింపనగును. సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములకు వశుఁడైన మానవుఁడు తనమనోభావములను వ్యక్తముఁ జేయుఁపుడే కవిత్వ మపరిష్కృతయోగ్యతారూపమున నైనను, బరిష్కృతయోగ్యతారూపముననైనను, వెలువడుచుండుట సహజము. ప్రతివాఁడును తన కుత్పద్యమానమగు భావమును వెల్లడిచేయుటకుఁ బ్రయత్నించునుగాని యందొక్కఁడు మాత్రమే కృతకృత్యుఁడగును. అందును వేయొక్కఁడు మాత్రము కవితారూపమున భావప్రకటనఁ జేయఁగలఁడు. అట్టివాఁడే కవియు సంస్కర్తయు ననఁబడును.

కావుననే జైనబౌద్ధచార్వాకాది మతప్రచార ప్రహారములచే
గుంటువడి ప్రసరించుటకు వీలులేక మునుఁగు తొడిఁగి మూలనణఁ
యున్న వైదికమతమును నన్నయ పునరుద్ధరించువాఁడయ్యెను. ఆంధ్రదే
మును బరిపాలించిన రాజులందు సాటిలేనిమేటియై తెలుఁగువారికిన్
దెలుఁగునకును, తొలుదొలుత నాశ్రయమిచ్చిన మహానుభావుఁడు రా
రాజనరేంద్రుఁడు. అట్టివాని ప్రోద్బలమున వైదికధర్మకర్మ సర్వస
మనఁదగు మహాభారతము నాంధ్రమున

ఉ. సారమతిం గవీంద్రులు ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తిలో
నారసిమేలునా నితరు లక్షరరమ్యత నాదరింప నా
నారుచిరార్థసూక్తినిధి నన్నయభట్టు తెనుంగునన్ మహా
భారత సంహితారచనబంధురుఁడయ్యె జగద్ధితంబుగాన్.

అనినట్లు ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తితో మహాభారతమును ర
యించి వైదికమతప్రతిష్ఠగావించి నన్నయ మతసంస్కర్తయయ్యెను.

నన్నయ తరువాతివాఁడగు నన్నెచోడుఁడు వైదికకర్మలయు వ్యా
శ్రమాచారములయు నాచరణమున నగు వ్యవస్థ యగ్రజాతులకేకా
తదితరుల కననుకూలమగుటయుఁగాలక్రమమునఁగల్గిన మతవ్యావహా
సంక్షోభమునంజేసి వ్యక్తిగతాభిమానమును లూనమొందుచున్నదై,యూ
వస్థ దుష్కరమై దురభిగమ్యమగుటయు, క్రిందిజాతులవారికి వై
కర్మాచరణార్హతలేమిని నామము ష్టికము దురభిగమ్యముగాఁ దోఁచు
యు, సర్వశక్తిసంపన్నుఁ డీశ్వరుఁడు, శివుఁడు, శంకరుఁడు, మున్న
నామములతో శ్రుతులందు వ్యవహృతుఁడగుట నీశ్వరత్వమే వేద ప్రతి
దితమను సంశమును విశదపఱచుచు గురుమార్గమునుబట్టి సర్వానుక
లముగా భక్త్యుపాసనాత్మకసగుణశైవము నుద్భోధింప బీజమగున
తాత్కాలికచంపూపద్ధతిని విడనాడక జైనబౌద్ధాదులందలి యహింస
ద్ధాంతమున కవిరోధమును సంఘబలైక్యసంపాదన ఫలకమునగు మత
ప్తికిఁజూపి నన్నయవైదికమార్గమునకు లోకానుగుణసవరణముగ భ
... జాను తెలుఁగు నిలు

పెంపుతో "మార్గకుమార్గమె దేశియ" యనినట్లు ప్రాణిబాహ్యాంతరంగిక ప్రవృత్తులకు శబ్దరచనాశరీరము మూలము అను దండ్యాద్యాలంకారికుల మతము ననుసరించి వర్ణనాభూయిష్ఠముగ ద్వాదశాశ్వాసపరీతమగు కుమారసంభవమును రచియించి కృతకృత్యుఁడయ్యెను.

తిక్కన హరిహరాభేదరూపమున భారతమును దెనిగించి నాఁటి దేశీయకవితాకన్యకకుఁ బ్రౌఢత్వముఁగల్పించి, రూపచిత్రణమునఁ బాత్రచిత్రణమునను రెండవ విరించియై రసానందజనకమగు వాక్యసరళిమచే సహృదయ హృదయానందమును గల్పించుచు, సమస్తశాస్త్రనిపుణతయు, సర్వవ్యవహారదక్షతయుఁగల్గించి సాహితీసంపదను వైదికధర్మజ్ఞానమును లోకజ్ఞతను నుపదేశించి కవితాకన్యకను దీర్చి దిద్దినాఁడు.

ఎఱ్ఱన నన్నయ తిక్కనలచే రచింపఁబడిన భారతమును నిపుణముగఁ బరిశీలించి, పదములసారు, వాక్యగుంఫన, దేశీయరచన, తత్సమబహుళప్రయోగము, కావ్యకళానిపుణత మున్నగువానిని బాటించి, సత్వగుణప్రధానముగఁ గావ్యరచనను గావించి, తదనంతరకవులకుఁ బ్రబంధరచనాపాటవమును నీటుగబోధించి కవిద్వయము ప్రక్క మూఁడవవాఁడై నిలచియుండెను.

ఇట్లీవిధముగఁ గవిత్రయము తమ యనన్యసామాన్యప్రతిభతో గ్రంథరచనఁగావించి తెనుఁగునకును తెనుఁగుదేశీయులకు నద్వైతమతమునకు నమూల్యమగు ప్రకాశమునుగల్పించి, హృదయంగమమగు వాక్యవిన్యాసమును, శబ్దమాధుర్యమును రీతులను వృత్తులను గుప్పించి ప్రతిభావంతులైరి వీరిమార్గము ననుసరించి శ్రీనాథుఁడు సులభమై నిరాడంబరమై సహజమనోజ్ఞతగలభాషలో స్వభావరమణీయమగు భావమును భాసింపఁజేసియు గ్రంథరచనఁగావించియుఁ దెలుఁగుకవిత కింతంతనరాని శోభనుగలుగఁజేసి కృతకృత్యుఁడయ్యె.

రాజరాజనరేంద్రుఁడు తెలుఁగుకవితాకన్యక బాల్యక్రీడలనే చూచి యానందించెను గాని. కృష్ణదేవరాయలు

త్వముఁజూచి యానందించినవాఁడయ్యెను. ఈతఁడు తనప్రాభవముకం
కవిమన్ననయే మందని గ్రహించినమేటిరాజు. తనచక్రవర్తిత్వముకం
గవిత్వమేస్థిరతరమని గ్రహించినపారమార్థి. సామ్రాజ్యపరిపాలనము కం
గవితాసామ్రాజ్య పరిపాలనమే యానందవియత్సభాపరిపాలనమని గ్రహి
చిన యాంతరతత్వవేది. కావుననే పెద్దనాదికవిపుంగవులచే స్థిరతరముల
గ్రంథరచనలను గావించి కృతినొంది, తెనుఁగుభాషాదోషమ నుద్ధరించి
వాఁడయ్యెను.

ఇట్లు నన్నయ హిమవచ్ఛిఖరినుండి ప్రవహించిన యాంధ్రకవిత
స్రవంతి యనేకశాఖలై విశేషప్రచారముగల్గి "దేశభాషలందుఁ దెలుఁ
లెస్స" యను నానుడిని సంపాదించి స్థిరతరయశస్సును బొందినది. రా
రాను కాలమహిమచే కవితాస్రవంతి యొకవంక, కుకవిబృందమనె
సూర్యకరతాపతప్తయైస్వల్పావశిష్టరసపూర్ణయై చిక్కి ప్రవహించుచున్న
పాశ్చాత్యసాంప్రదాయవేత్తలగు విమర్శకమ్మన్యుల కశాఘాతముఁల
నొకవంక మూర్ఛిల్లి వసివాఁడి వన్నెదఱిఁగియున్నది. రసహీనమగు కవి
మునుగూర్చి యానందించువారేగాని, ప్రాచీనకవితామతల్లిని మెచ
వారు కన్పడరు. వారిని ఛాందసులనియును, పచ్ఛిశృంగారవర్ణనాకుతూ
లురనియును నిందించుచు నుపన్యాసవేదికలపైఁ దమపాండిత్యముఁ
టమైనట్లుపన్యసింతురు. నిరుక్తకవిత్వము ననుసరించి కొన్నికవిత్వము
బయలుదేరినవి. అవి బయలుదేరుటలోఁ బ్రథమమున యుక్తియుక్తమ
నుండి, రానురాను "సూచీప్రవేశే ముసలప్రవేశః"అనునట్లు కవితాల
ణముల నన్నిటిని విడనాడి భావప్రాధాన్యమ్మని పేరిడికొని భావశూ
ములై ప్రబలుచున్నవి.

కవిత్వమనునది తెచ్చిపెట్టుకొనిన యొఱుపువస్తువుగాదు. స్వత
ద్ధముగఁ బర్వతశిఖరమునుండిజారు సెలయేటివలె, నిర్మలమై, మధుర
సర్వాలంకారశోభితమై రసానందజనకమై యొప్పునదియే కవిత్వమ

ప్రాభవము, కవితాగురుత్వము, రచనానుకూలచిత్తవృత్తి, యున్నగుణవియే ప్రధానములు. కవియనువాఁ డచ్చుటక్షరములను గూర్చునట్టి పురుషునివంటివాఁడు (Composer) కంపోజరు, ఏయక్షరమేగడియందున్నదో తెలిసికొని కావలసిన యక్షరమును గూర్చుటయు ననవసరమగు నక్షరమును విడుచుటయు నెట్లుగావించుచుండునో కవియు నట్లేకావలసిన పదములనుఁ బ్రయోగించుచునక్కఱకురానివానినివిడుచుటయందు నేర్పరియై యుండవలయును. కావున నట్టిసామర్థ్యముకలవాఁడే కవియనఁబడును.

కవి ఋషితుల్యుఁడు "నానృషిఃకురుతేకావ్య"మ్మను నుడిప్రకారము ఋషికానివాఁడు కవికాఁడు. కవిత్వమనునది రజస్సుయొక్కలీల. కవిత్వము సృష్టి కాన రజోవర్తన మావశ్యకమయ్యెను. కవిఋషితుల్యుఁడు కానఁ దదతీంద్రియవస్తుదర్శనమునకు సత్వవర్తన మావశ్యకమయ్యెను. కవితాప్రపంచమున నీరెంటికిని రథ్యసారథిసామ్యముకలదు. కావుననే సారథివంటి సత్వము రథ్యమువంటిరజస్సునుఁ దనవశమున నుంచుకొని యుత్తమమార్గమున నడపవలయును. ఇట్టికవితాతత్త్వమును దెలిసినవారు కవిత్రయమువారు. వీరిచాయలననుసరించినవారిలో నగ్రేసరుఁడు సూరన. కావుననే వీనికవితామాధుర్యము నేఁటివఱకాంధ్రులచేఁ గ్రోలఁబడుచున్నది అధునాతనులన్ననో కవితాలక్షణములను బాటింపక పాటించుటకుఁ బ్రయత్నమైనఁజేయక, నిందాస్తవమును జేయుటయం దధికమైననేర్పును సంపాదించుచున్నవారని మనము కన్నారఁగాంచున్నారము గదా? పక్షపాతపూరితమగు విమర్శనలు వేనకువేలు వెలువడుచున్నవి. సుకరముగముద్రణయంత్రములుండుటచే నేవేనికొన్నిపద్యములను ముద్రింపించి తానునుఁ గవియగుచున్నాఁడు. పద్యరచనఁజేసినంతమాత్రమునఁ గవియగునా? అట్టివానిని మన్నింతురా? లేకేమి మన్నించుచునే యున్నారు. వెఱ్ఱిమొఱ్ఱివ్రాతలుగల గ్రంథములను ప్రాచ్యవిద్యాభ్యాసకుల నెత్తిపై రుద్దుచున్నారు. అట్టివారికిఁ దెనుఁగుసాహిత్యజ్ఞాన మెట్లలవడును? ఇట్టి గ్రంథములు సంసలు

జనించినవా? ఒక్కరైన నిట్టివి పరనావశ్యకములై యుండఁగూడదని యనెడువారున్నారా? కావుననే ప్రాచ్యవిద్య లవాచ్యవాక్యరచనా పూరితములై క్షీణదశకువచ్చుచున్నవి.

ఆంధ్రభాషయం దిరువది ముప్పది వత్సరములు కృషిచేసి, అర్ధానివలన ననంతమగు పటిమను సంపాదించియు గౌరవస్థానము నొందలేక మూలనున్న మూలపుటమ్మవలెఁ గొణిగికొనుచు తమవిద్యా ప్రాభవమునుఁ బ్రదర్శించుటకు వీలులేనివారై విరక్తిమార్గము ననుసరించు వారు వేఁకువేలుగలరు. నిష్పక్షపాతబుద్ధితో ననుభవశీలురగు ప్రాచ్య విద్యాధ్యాపకుల విద్యాధిక్యమును బరిశీలించుచు, వారిభాషాసేవను దెలిసికొని, యేనాఁడువారిని మన్నింతురో యానాఁడే ప్రాచ్యవిద్యాసంస్థల కగ్రస్థానములభించునని యూహింపకతీరదు.

కవియనువాఁడు తాను స్వతంత్రమైనభావముతోఁ గవిత్వముఁ జెప్పుచున్నానని విఱ్ఱవీఁగునుగాని, వీరికంటెఁ బ్రాచీనులే యాభావములనువ్రాసియున్నారు. అట్టివ్రాతలు గ్రహించు పాటవములేక పోపుటచేసినట్టి కవిత్వము లారంభింపఁబడినవి. ప్రాచీనకవివరులు తమబుద్ధిసూక్ష్మత ననుసరించి పూర్వోక్తకవిమార్గములనే యాదర్శముగానిడుకొని గ్రంథరచనఁ జేయుచుండెడివారు. వీరెంత స్వతంత్రత నవలంబించినను వీరికి నవ్యత యనునది తమ గ్రంథములఁగలదని విశ్వాసములేదు. కావుననే సంకుసాల నృసింహకవి "హృదయగతిం బురాతనకవీశ్వరులేగనివీథిలేదు, నేఁడను మతిన్ రచించు కృతి తాత్వికులం గరఁగింకకుండునే" యని తనగ్రంథాదిని వ్రాసికొనియున్నాఁడు. మఱియునీతఁడు

ఉ. సొంతముగాఁగ శబ్దహృదయజ్ఞులుగా రుచితప్రయోక్తలై
వింతలుగాఁ బ్రబంధముల వీథులు ద్రొక్కఁగలేరు శక్తులై
దొంతర జల్లిబొంత వెడదూర్చి గతార్థము కూర్చు దుష్టవి
భ్రాంతుల సందడిం దడవఁ బాసె రసజ్ఞులకున్ కవిత్వముల్.

"తడవ బాసెరసజ్ఞులకున్ కవిత్వముల్" అని కుకవులను వారిచే పరివేష్టింపఁ బడినవారిని సయుక్తికముగ విమర్శించి వ్రాసినాఁడు. ఇప్పుడు లిరుక్కుకవిత్వమువలె బయలుదేరినకవిత్వము, నాఁడు ధూర్జటికవిత్వము ననుగలదు: అయ్యది సర్వలక్షణలక్షితమై సర్వజనహృదయంగమమై ద్రాక్షాపాకవిలసితమై విలసిల్లియున్నది. నాఁడు కవివరు లుపమాన స్వభావోక్త్యాద్యలంకారములను సరసముగఁ బ్రయోగించి కవితావిలాసమును జూపియున్నారు.

"తూనిగలాడె తోయనిధి తోయఁపుమ్రోత జనించె పంక్తులై
కానఁబడెన్ ఒలాకములు కప్పయెలుంగు చెలంగె నిర్జల
స్థానములందు కుంజముతుదన్ గృకలాసము నిల్చి నింగికై
యూనన మెత్తె భూమీరజ మంగములం బెరయించె బిచ్చుకల్"

ఈపద్యమున స్వభావోక్తి ద్యోతితమగుచున్నది. ప్రకృతివర్ణన కండ్లకుఁగట్టిన ట్లగపడుచున్నది. భావము ప్రస్ఫుటమగునట్లుకవనముఁజేసి, హృదయమునుఁ గదలించుచో నాకవిత్వమేగణనార్హము.



చ. నిరతదృఢానురక్త కరిణీకరలాలితలాలితాంగివై
గిరులను వప్రకేళిఁగొని కేరుము సారసముల్ భుజింపుమీ
సరసఝరంబులన్ వనులశైలతటంబుల నొందుమెన్నఁడున్
మఱిసి మృగేంద్రుతో నెదిరిపోరఁగఁగోరకుమా! మదేభమా!(సత్య)

పండితరాయుని భావనాభాగ్యము నీపద్యము కరతలామలక మట్లు ప్రత్యక్షము సేయుచున్నది.

శా. క్రీడల్ సల్పుము, స్వేచ్ఛగాఁదినుము నీరేజంబులన్ మున్గి నీ
రాడన్ బొమ్మిక శైలనిర్ఝరముతోయంబందు, నెంతేదమిన్
జోడుంగూడు కరేణులన్ గరములన్ ముద్దార లాలింపు పో
రాడన్ మాత్రముఁగోరకుండు మదసారంగంబ సింగంబుతోన్.(దంటు

ఈ యాంధ్రానువాదము గీర్వాణమూలమును మించిన సోయగముతో విరాజిల్లుచున్న దనవచ్చును.

చ. నిరతదృఢానురక్త కరిణీ కరలాలితవై మతంగజా !
నిరుపమలీల శైలతటనిర్ఝర కానన చారుసీమలన్
బఱపుము వప్రకేళుల నవారిగ వారి మునింగి తేలుచున్
సరసిజముల్ భుజింపు మృగనాథు నెదుర్కొనఁబోకుమెన్నఁడున్.

వారాణసీ పట్టణమునంగల గొప్పగొప్ప విద్వాంసులు పండి రాయునితో వాదమొనర్పఁజాలక సిగ్గుచెంది దారపుత్రాదుల విడ వెడలిపోయిరి. అపుడు కాశీపురాధీశుఁడా సంగతినివిని కొందఱుపండి లతో సభఁదీర్చి, అందుఁబండితరాయుని వారితోఁ బ్రసంగింపుఁడ కోరగా

శ్లో. దిగంతే శ్రూయంతే మదమలినగండాః కరటినః
కరిణ్యః కారుణ్యాస్పద మసమశీలాః ఖలు మృగాః
ఇదానీం లోకేస్మి న్ననుపమ శిఖానాంపున రయం
నఖానాం పాండిత్యం ప్రకటయతు కస్మి న్మృగపతిః॥

చ. మదమలినార్ద్రగండయుత మత్తకరీంద్రము లెల్ల దిక్కులం
బడపడి డాఁగెఁ దద్దశఁ లపారకృపారసపాత్ర లెంతయుౕ
సదృశవిహీనముల్ హరిణశాబకముల్ మతిరెండఁ జూపునో!
సదసి నఖాంకురాళిగతసాహితి నామృగరాజు మేదినిౕ. (సత్య)

మ. మదనిష్యందికపోల శోభితములౌ మాతంగముల్ దిక్కులం
దుదినెందో చరియింప విందుము కరేణుల్ జాలికిందావు; సా
మ్యదశౕ జెందవు లేళ్లు కెందు నిలఁబ్రఖ్యాతిౕ మృగేంద్రుండు చూ
పఁదగుౕ దీక్ష్ణనఖాళినిస్తుల మహాపాండిత్య సందర్భముల్. (దంటు)

చ. నిరతసరన్మదాంబుమలినీకృతగండతటీక రేణుకా
కరటులు డాఁగె దిక్కుల; మృగప్రకరం బసమానశీలమై
పరమకృపాప్రసారతతపాత్రమెటూ నిఁక నెంచఁ జూపునో
ఖరనఖరాగ్ర సాగ్రపరికల్పిత పాండితిఁజండవైఖరిౕ. (కాశి)

ఈ రంగమునందలి యనువాద త్రయమునందును దంటువారి యాంధ్రీకరణము మొదట నెన్నఁదగియున్నది.

షాజహాను చక్రవర్తికడ మందహాససుందరుఁడును మధురతరభాషణుఁడును నగు కోశాధికారి యుండెడివాఁడు. కాని యాతఁడు కఠిన హృదయుఁడగుటచేఁ జక్రవర్తి చేయఁబోవు ధర్మముల కడ్డుతగిలి భంగము చేయుచుండెడివాఁడు. ఒకనాఁడా ధనాధికారి రాజసభలోఁ గూర్చుని మృదూక్తులఁబలుకుచుండ బల్లపై నున్న మామిడిపండు నుద్దేశించి పండితుఁ డిట్లు పలికెను.

శ్లో. దిఙ్మండలం పరిమళైస్సురభీకరోషి.
సౌందర్య మావహసి లోచనలోభనీయం
ఆహో! రసాలఫలవర్య! తథాపిదూయే
యద్గ్రంధిలం చ కఠినం హృదయం బిభర్షి.

ఉ. సారెకు నీదు సౌరభము చక్కఁగ దిక్కులఁ బిక్కటిల్లె నెం
తో రుచివిరాజి లోకము నుతుల్రచియించెడి రూపుఁదాల్చి తౌ
సారరసాలసాలఫలసత్తమ ! నీ వటులైన గ్రంథిలం
బై ఋజుహీనమైన హృదయంబు వహించుటచేఁ గలంగెదర్. (సత

ఉ. కమ్మని నీపరీమళముఁ గ్రమ్మెను దిక్కులఁ బిక్కటిల్ల నం
దమ్ము మనోహరమ్ముఁ గనుదమ్ములవిందగు నట్టులయ్యె నో
యమ్మకచెల్ల! వమ్మగద యామ్రఫలప్రవరంబ ! నీదు డెం
దమ్మది గ్రంథిలంబు కఠినంబగుటన్ బలుమాటలేటికిన్. (దంటు

తే. నయనయుగశోభనీయ సౌందర్యమూని
మహిత హారిదంతచిత పరిమళము గల్గి
వఱలితివిగాని మాకందఫల సఖింతుఁ
కఠినగ్రంథిలహృదయంబుఁ గనుటనీవు." (కా

ఈరీతి మనోహరానువాదగుంభనము లీయనువాద త్రయమున
దనేకములు కలవు. స్థాలీపులాకముగఁ గొన్నిటిని బ్రకటించితిని. ఆం
కవిసోదరు లనువాదములోనర్ప సర్వజ్ఞులగు సంస్కృతగ్రంథము లె
యేని కలవు. ఆంధ్రభాషాభివృద్ధిని గోరు మహాశయులు కవులకుఁ ద
ప్రోత్సాహమునుగలిగించి, యుత్తమకావ్యానువాదములచేఁ బ్రిలి
భాషను విజ్ఞానకలాశోభితనుగాఁ జేయుదురుగావుత.

ఓం తత్సత్.

బమ్మెర పోతరాజకవిశిరోమణి

చారిత్రవిశేషములు.

వ్యాసకర్త:—విమర్శకాగ్రేసర, **కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు.**

ఈ మహాకవి మొదట నంతగా విశేషప్రఖ్యాతికలవాఁడుకాఁడు కాని క్రమక్రమముగా నీతని యౌన్నత్యము బోధలోనికి వచ్చుచున్నది. ఇప్పుడీతనిఁగూర్చి బహువిధములుగా వ్రాయుచున్నారు. ఈతఁ డొనరించిన పద్యశిరోరత్నము ప్రతిమానవుని శిరోభాగము నలంకరించుచున్నది. అయ్యది యేదియన—

ఉ. బాల రసాలసాల నవపల్లవ కోమల కావ్యకన్యకన్
గూళల కిచ్చి యప్పడుపుఁగూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికులైననేమి గహనాంతరసీమలఁ గందమూలగా
ద్దాలికులైననేమి నిజదారసుతోదర పోషణార్థమై.

ఇందలి కథాసందర్భము బాగుగ గ్రహింపఁజాలక కొందఱీపద్యరత్నమును సరిగ సమన్వయింపలేకున్నారు ఆ సమన్వయింపలేకుండుట పండితుల పాండిత్యలోపమువలనఁ గలిగినది కాదు. పూర్వాపరకథావిశేషము బాగుగా గ్రహింపలేకపోవుటచేఁ గలుగుచున్నది.

— కథాసందర్భము —

కావున నాకథాసందర్భమెద్దియో యిచ్చట బాగుగ వివరింతము. పోతనార్యుని పూర్వచారిత్రము తెలిసికొనఁ బ్రయత్నింతము. ఈ మహనీయుని పూర్వచారిత్రమును గొప్పదే కాని భాగవతములో వివరించినంత మహనీయమైనది కాదు. మొదటనైనను జ్ఞానవంతుఁడే కాని, అంత విరాగి కాఁడు. భాగవతము రచించునాఁటికి పరిపూర్ణవిరాగియైనాఁడు. ఈతఁడు మొదట సరాగియై, ఐశ్వర్యలోలుఁడై మసలుకొనియె. అప్పుడు "భోగినీదండకము" అను నొక చిన్ని దండకమును రావు సర్వజ్ఞసింగమహీపాలుని ఉంపుడుకత్తెయగు వేశ్యకు మనోహరముగా రచించి కృతి యిచ్చె. తరువాత విరాగియై తాను జేసిన పని మంచిది కాదని గ్రహించుకొని, చప్పునఁ జక్కగా మానసమును ద్రిప్పుకొని మంచిత్రోవనుబడెను.

గీ. నీవు దర్శింపఁగా నవనీపకుఁడవు
నేను నిక్కంబు దలఁప వనీపకుఁడను
భిన్నవృత్తులమైన నభేదమయ్యెఁ
గాన నాకోర్కి సఫలంబు గాకయున్నె. 3

క. కరులు శతాంగములు లస
త్తురగములు సువర్ణములును దులలేని మణుల్
పురవరము లంబరంబులు
ధరణీశ్వర నిన్ను వేఁడఁ దగ నివ్వేళన్. 3

వ. నామనోరథం బెఱింగించెద నాకర్ణింపుము. 3

సీ. సవన మెప్పుడు నేను సయ్యనఁ గావింపఁ
బూనుదు నంతలో భూరిబలులు
దానవు లిద్దఱు తడయక నేతెంచి
వేదులపైఁ గడువేడ్కతోడ
రక్తంబు జల్లియు రయమున నగ్నులఁ
బలలంబు వైచియు బహువిధముల
యాగవిఘ్న మొనర్తు రద్దురాత్ములు సేయు
పనులకే మిక్కిలి గినిసి చంపఁ

గీ. దలఁచి శాప మొసంగినఁ దపము తఱుఁగు
నను చు చింతించి శాంతిఁ గైకొనుచు నుందు
ఖలుల వారల ఘోరసంగరములోన
హతులఁ గావించు నీ సుతుఁ డవనినాథ. 3

క. కావున నసురులఁ గూల్పఁగ
భూవర నీసుతుని బనుపు పురుషోత్తముఁడున్
పావనగుణుఁడగు రాముఁడు
దేవారులఁ దునుమఁ దగిన ధీరుం డరయన్. 3

క. రాముని గొనిపో వచ్చితి
భూమీవర నీసుతుండు పూతచరిత్రుం

డీమహితాత్ముని సత్వం
బే మనమున నెఱుఁగుదుర్ సమిద్ధగుణాఢ్యా. ౩౭౭

క. నావుడు కర్ణకఠోరము
లై వినఁబడు మౌనిమాట లాలింపుచు న
భూవరుఁడు వగపుఁజెందిన
భావంబునఁ గొంతసేపు పలుకకయుండెన్. ౩౭౮

వ. పిమ్మట నమ్మహీశ్వరుం డమ్మునీశ్వరున కిట్లనియె. ౩౭౯

ఉ. బాలుఁడు రాముఁడెన్నఁగ నృపాలకయోగ్యమహాస్త్రశస్త్రముల్
చాల నెఱుంగఁ డాలముల చందములు న్వినియైన నేరఁ డా
భీలతరాకృతుల్ దనుజవీరులు వారల సంగరంబునన్
గూలుపలేఁడు సుమ్ము మునికుంజర మాటలు వేయునేటికిన్. ౩౮౦

క. పంచదశాబ్దంబులు గల
వెంచిన రామునకు నిప్పు డీతని నీతోఁ
బంచిన నగరే పౌరులు
దంచితరుచికాకపక్షధరుఁ డౌనుగదా. ౩౮౧

గీ. ఆత్మజులఁ గాంచఁగోరి యే నహరహంబు
చింతనొందుచు నెట్టి విశేషముననొ
ముదిమి నఱువదివేలబ్దములకు సుతులఁ
గన్నవాఁడ సుమీ నన్నుఁ గన్నవాఁడ. ౩౮౨

క. నలుగురు తనయులలోపల
లలితాంగుఁడు సర్వభద్రలక్షణయుతుఁడున్
గులవర్ధనుండు రాముఁడు
జలజాక్షసమానుఁ బనుపఁ జాల న్వీనిన్. ౩౮౩

గీ. తల్లి చెంగట ముద్దు లందముగఁ జూపి
మెలఁగు రాముండు దనుజుల గెలువఁగలఁడె
రణమునం దటుగాన నీరాము బాలుఁ
గరుణఁ జూడుము నీ వట్లుగాకయున్న. ౩౮౪

క. రాముని జూడక యొక గడె
యేమఱి యుండంగ నోప నిటుగావున నా
రామునితో సేనలతో
నీ మఖసంరక్షసేయ నే నేతెంతున్. ౩

క. అన విని కౌశికుఁ డిట్లను
జనవర నీమదికి నింత సంశయ మేలా
వినుమ నీ తనయాగ్రణికిన్
ఘనతరకల్యాణ మీవు గావింతుఁ దగన్. ౩౮

క. కంటికి రెప్పవిధంబున
జంటగ నీ సుతునితోడఁ జరియింపుచు నీ
కంటెను లాలింపుచు ని
ష్కంటకముగఁ దలఁచు నావచన మజతనయా. ౩౮

క. దంటగు నీ రాముఁడు నా
వెంటం జరియింపుచుండ విధి విధులకు ము
క్కంటికి గెలువఁగ వశమే
ఘంటాపథములను బోలుఁ గద ! నామాటల్. ౩౮

ఉ. రాముని సుప్రభావము ధరాతలవర్య! వసిష్ఠుఁ డీ ముని
గ్రామణి దానెఱుంగు బుధగణ్యచరిత్రుఁ డుదారకీర్తి సు
త్రామముఖామరావనవిధానసమర్థుఁడు నీ సుతుండు స
త్తామరసాప్తతేజుఁడు యథావిధి నెన్న మనుష్యమాత్రుఁడే! ౩౮

గీ. అసమపాయంబుగల రాముఁ డసురవరుల
గెలువలేఁడని నీవు శంకిలుచు నుంట
యసమపాయంబునను గాదె వసుమతీశ
గుణుల కెన్నఁగ వయసు కారణముగాదు. ౩౯

గీ. సకలలోకసమితి సన్నుతిసేయంగ
సకలలోకసమితి సంతతంబు

కరుణ నేలఁ దగిన ఘనుఁడు నీ తనయుండు
పరమపురుషుఁ డితఁడు భానుకులుఁడ! ౩౯౧

చ. అనవుడు కుంభినీపతి రయమ్మున నమ్మునిఁ గాంచి పల్కెనో
మునివర యన్నిశాచరుల మూఢుల వారలఁ బంపువాఁ డె వ
ద్దనుజుల శౌర్యసంపదవిధంబును వారి జయించు వైఖరిన్,
జనవున నానతీవలయు సంశయ మయ్యెడు నా మనంబునన్. ౩౯౨

వ. అనిన విశ్వామిత్రుం డిట్లనియె. ౩౯౩

క. మందరగిరిసమధైర్య! వి
నం దగు సంక్రందనాదినాక చరారుల్
సుందోపసుందు లను దితి
నందనులకు నందనుల్ కనద్భుజశౌర్యుల్. ౩౯౪

క. ఆ రాక్షసు లెన్నంగా
మారీచ సుబాహు లనఁగ మహి విఖ్యాతుల్
వారలు రావణదనుజ
ప్రేరితులై యధ్వరంబు పెం పడఁతురుగా. ౩౯౫

వ. అనిన విని పెల్లగుభయంబున మూర్ఛిల్లి యమ్మహీవల్లభుండు గొంత
వడి కల్లనఁ దెలిసి యుల్లంబు తల్లడిల్ల నిట్లని విన్నవించె. ౩౯౬

క. అకటా యీ రాముఁడు ఘన
వికటాకారులగు దనుజ వీరులఁ దునుమన్
బ్రకటాస్త్రము లెఱుఁగఁడు మా
నికటాక్షంబైన రాదు నే నటు సేతున్. ౩౯౭

క. శశ్వత్తపోబలంబున
నీశ్వరసముఁడైన యీ మునీశ్వరుఁ డెన్నం
విశ్వోపకారి గావున
విశ్వామిత్రాఖ్య జగతి విశ్రుతుఁ డయ్యెన్. ౩౯

ఇదియే 'బాలరసాలసాల' యను పద్యమునకు సరిగా సమన్వయమ
కుదుర్చునదిగానె యున్నది. ఈ పద్యము లేకుండిన కూళలెవరో, పడుపు
కూడెద్దియో, మనము తెలిసికొనలేక విహ్వలపడిపోదుము. ఇప్పుడ
కూళ సర్వజ్ఞసింగమహీపాలుని ఉంపుడుకత్తెయగు భోగినియనియు
పడుపుఁగూడు, ఆమెవలనఁ గలిగిన ఐశ్వర్యమనియు మన మూహించు
కొనఁగలుగుదుము. కాని పద్యమునందు దోషమెద్దియును లేదు. కావున
బాలరసాలసాల నవపల్లవకోమలకావ్యకన్యక యాదండకమనియు, సం
దలి కూళ యా వేశ్యయనియు, ఆ పడుపుఁగూడామెవలన వచ్చిన
ఐశ్వర్యమనియు మనకు బాగుగాఁ దెలియవచ్చి, బాలరసాలసాలయను
పద్యము వ్యాఖ్యానపద్యపదకలితమనియు, నిది ప్రతి హృదయ
కుహరమునందును గనకాక్షరములతోఁ బ్రకాశింపఁజేయఁదగినదనియు
ఇంతటి మనోహరపద్యరాజము మఱియొకటి లేదనియు నిందుమూలమున
గ్రహించుకొనవలెను. కావునఁ గూళలెవరో గ్రహించుకొనుటకుఁ గాని,
అప్పడుపుఁగూడెద్దియో తెలిసికొనుటకుఁగాని యిప్పుడెవరికిని చిక్కుండ
నేరదు. కాని వేశ్య యింత సుజ్ఞానసంపన్నురాలు కాఁగలదా! యని
సందేహింప నవసరము లేదు. ఏమన దానిని సమకూర్చినవాఁడు పోతనకవి
శిరోమణియే. "సత్కవుల్ హాలికులైననేమి గహనాంతరసీమల కంద
మూలకౌద్దాలికులైననేమి" యనిగదా పోతనార్యుఁడు చెప్పె. ఈమాటల
భావ మేమంటిరా "వశికల ఎద్దులఁగట్టుక మడిదున్నక బ్రతుకవచ్చు
మహిలోసుమతీ" యని చెప్పినటుల నీచాశ్రయము మానుకొని "మా
తర్మేదిని, తాత మారుత, సఖే తేజః, సుబంధో జల, భ్రాతర్వ్యోమ, నిబ
ద్ధ ఏష భవతా మంత్యః ప్రణామాంజలిః, యుష్మత్సంగ వశోపజాత
సుకృతస్ఫారస్ఫురన్నిర్మలజ్ఞానాపాస్తసమస్తమోహమహిమా లీయే పరబ్ర
హ్మణి" అని చెప్పినట్లుగా వైరాగ్యబోధ బాగుగాఁ గలిగినతరువాత
"కందమూలకౌద్దాలికులైననేమి నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై" అను
నీతిని, ఆ పద్యమునందలి చివరవాక్యములు స్పష్టము చేయుచున్నవి. మొ
త్తముమీఁదఁ బద్యమంతయు వైరాగ్యజ్ఞానబోధకమై విరాజిల్లుచున్నది.

గ్రంథవిమర్శనము.

1. విష్ణుమాయానాటకము:—చింతలపూడి యెల్లనార్యప్రణీతము.

రాధామాధవబిరుదాంకితుఁడగు యెల్లనార్యునిచే విరచితమగు నీప్రబంధమును మదరాసు విశ్వకళాపరిషత్తువారిదివఱలో ముద్రించియున్నారు. కాని యందు ముద్రణస్ఖాలిత్యములు, అన్వయదోషములునుండుటచే శ్రీశ్రీశ్రీ పీఠికాపుర సంస్థానాధీశ్వరులు దీనిని మఱల సంస్కరింపఁజేసి విపులమగు పీఠికతోఁ బ్రకటించిరి. శ్రీశ్రీశ్రీ మహారాజాగారి భాషాసేవయు, నాంధ్రభాషాభిమానమును సర్వజనవిదితములే. వీరి యాస్థానకవీశ్వరులగు శ్రీ ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రిగారీగ్రంథమును సంస్కరించిరి. శ్రీ ఓకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు విపులమగు పీఠికను వ్రాసిరి. ఈ ప్రబంధమునకుఁ గృత్యాదిపద్యములు దొఱుకలేదు. ఎల్లనార్యప్రణీతమగు రాధామాధవ ప్రబంధమును శ్రీ కపిలేశ్వరపురము జమీందారుగారు ప్రకటించియున్నారు. ఎల్లనార్యుఁడు విశాఖపట్టణముజిల్లావాఁడని యొకరును, గోదావరిజిల్లావాఁడని మఱియొకరును వ్రాసియున్నారు. పీఠికాకారులు గోదావరిజిల్లావాఁడని నిర్ధారణమొనర్పఁ బ్రయత్నించిరి. ఆవిషయమున వీరివాదములును దుర్బలముగ నున్నవనియే చెప్పనగును. కవిశైలినిగూర్చియుఁ గథానిర్మాణమునుగూర్చియుఁ బెక్కువిషయములు దెలుపఁబడినవి.

2. శ్రీభగవద్గీతోపదేశసారము. ప్రథమషట్కము:—కాకినాడ తాలూకా యింజరంవాస్తవ్యులగు తల్లాప్రగడ వీరేశలింగం శర్మగారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

గీతోపదేశమునందలి ధర్మసూత్రముల విద్యార్థుల కుపదేశించుటకును, సనాతనవిద్యాభ్యాససంప్రదాయము నుద్ధరించుటకును గ్రంథకర్త లీగ్రంథమును రచించియున్నారు. ఇందు భగవద్గీతయందలి మొదటి యాఱధ్యాయములలోని విషయములు సులభమగు శైలిని వచనరూపమున నీయఁబడినవి. బ్రహ్మశ్రీ విమర్శకాగ్రేసర కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారి విపులమగు పీఠికయుఁ జేర్పఁబడినది. గీతాశాస్త్రప్రాశస్త్యమునుగూర్చి భిన్నాభిప్రాయములు లేవు. ఎన్నివివరణములు వ్రాసినను వ్రాయవచ్చును. ఈ గ్రంథమునందలి ముఖ్యవిషయముల సులభశైలిని వ్రాయఁబూనిన గ్రంథకర్తల యాశయము శ్లాఘనీయము.

దారావాప్తులఁ జేయఁగా వలయు మార్తాండాన్వయశ్రీలు పెం
పారన్ వీరలఁ గన్నవారలకు నేత్రానందము లొప్పందఁగాన్. ౩౬౦

చ. అని తలపోయుచుండ మనుజాధిపు నా రఘుపౌత్రుఁ గన్గొనన్
మనమునఁ గోరి మానిజనమాన్యుఁడు ధన్యుఁడు వన్యమూలకా
శనుఁ డుదితార్కతేజుఁ డురుసత్యవచోనిరతుండు గాధినం
దనుఁ డనఘప్రచారుఁడు ముదంబున వచ్చె నయోధ్య కంతటన్.

క. వచ్చిన విశ్వామిత్రుని
నచ్చుగ దౌవారికులు రయంబునఁ గని పెన్
మెచ్చుగ దశరథుతోడన్
జెచ్చెర నెఱిఁగింపఁ దనదు చిత్తం బలరన్. ౩౬౧

పంచచామరం.
పురోహితుల్ మహామతుల్ పురంబువారు గూడి రా
సరోజమిత్రధాముఁడైన సంయమీంద్రుపాలికిన్
ధరాతలేంద్రుఁ డేఁగి భక్తిఁ దత్పదాంబుజంబులన్
శిరంబు సోఁక మ్రొక్కి దండఁ జేరి నిల్చియుండినన్. ౩౬౩

క. పశుపతిసముఁడగు మునిపతి
దశరథుకుశలంబు నడుగఁ దడయక నాకుం
గుశలమని పల్కి నుతులన్
విశదములుగఁ జేయుచుండ వికసితముఖుఁడై. ౩౬౪

క. అందఱఁగని కౌశికుఁ డా
నందంబునఁ గుశల మడిగినం దమతమ మే
ళ్లందఱు దెలుపఁగ పఙ్క్తి
స్యందనుఁ డమ్మౌనిఁ దెచ్చె స్వగృహంబునకున్. ౩౬౫

వ. అనంతరం బా వసిష్ఠాదిమునిసహితంబుగా విశ్వామిత్రునిం బూజించి
దశరథుం డిట్లనియె. ౩౬౬.

సీ. నీరాక పరికింప నీరాకరాత్మజా
కరుణాకటాక్షాప్తికారణంబు

నీదర్శనము సుధాపాదావలోకంబు
సరణి విలోచన సౌఖ్యదంబు
నీ ఘనాశీర్వచనౌఘవైభవ మెన్న
సకలార్థసంసిద్ధిసాధనంబు
నీ కృపామందాకినీఝరీసంప్రాప్తి
మోక్షలక్ష్మీప్రదానక్షమంబు
గీ. గాన నీమహిమంబు సేనానికైన
భవునికైనను కమలసంభవునికైన
సన్నుతింపఁగఁ దరము గా దన్నమాకు
నెన్న వశ మౌనె గాధేయ హితవిధేయ. ౩౬౭
ఉ. నన్నుఁ గృతార్థుఁ జేయ గమనంబున నెంచి మునీంద్రచంద్ర! నీ
వి న్నగరీవరంబునకు నిప్పుడు వచ్చితివో మహాత్మ నీ
కు న్నను దాసుగాఁ దలఁచి కోరుము వాంఛిత మెద్దియైన నే
గ్రన్ననఁ జేసెదన్ శ్రుతిసుఖంబుగ నానతి యీఁగ నావుడున్. ౩౬౮
చ. జగతి మనుక్షితీశకులసంభవులందఱికన్న కీర్తులం
బొగడికఁ జెంది బంధుజనపూజ్యుఁడవై సుగుణంబు లెల్ల వా
సిగఁ గనుచున్ వసిష్ఠమునిశిష్యుఁడవై విలసిల్లుచున్న నీ
యగణితభాగ్యమెన్నఁగ జనాధిప యేరికినైన శక్యమే! ౩౬౯
క. ని న్నొక యాచన సేయఁగ
ని న్నగరికి వచ్చినాఁడ నిక్ష్వాకుకులో
త్పన్నులు పరహతు లర్థుల
మన్నింతు రఁటంచు ముదము మదిఁ గడలుకొనన్. ౩౭౦
క. యాచకు లేమడిగిన సం
కోచింపక యిత్తు రధికగుణు లంచుఁ దగన్
వాచాగోచరసత్యస
దాచారులు బల్కుచుందు రవనీస్థలిలోన్. ౩౭౧

ఆ. వె. మనుకులాహితాత్ముఁ డన మించి లోకవి
ఖ్యాతిఁగాంచె మున్ను ఘనముగాఁగ
మనుకులాహితాత్ముఁ డనఁదగి లోకవి
ఖ్యాతిఁగాంచు నిపుడు కౌశికుండు. ౩౯౯

మ. అని చింతించి మునీంద్రుఁ గాంచి కడు నెయ్యంబార భూపాలుఁడో
మునినాథా! విను దానవుల్ ప్రథనభీముల్ వారి ఘోరాజిలోఁ
దునుమంజాలఁడు గా బిడౌజుఁడయినం దుష్టాత్ములన్ వారి బం
పినవాఁ డా దశకంఠుఁ డాతని కథల్ భీతిప్రదంబుల్ గదా. ౪౦౦

ఉ. కావున వారి సేనకుఁ రఁగా మదిఁ గొంకెద నింక నా సుతుం
డా వరవిక్రమాధికుల నాజి వధింపఁగ నేరఁ డన్న మా
టీవ యెఱింగ దింత నిజ మెంచి సమంచిత సత్కృపామతిన్
గావుము నన్ను నా సుతులఁ గాతరశీలుర నీకు మ్రొక్కెదన్. ౪౦౧

క. నే రా వెఱతును నీతో
నా రాముని బంపవెఱతు నాయెడఁ గృపచే
నేరము లెన్నక యేఁగు మ
పారతపోనుతచరిత్ర పరమపవిత్రా! ౪౦౨

క. అనవుడుఁ గనలుచుఁ గౌశిక
ముని కన్నుల విస్ఫులింగములు రాలంగా
ఘనకల్పాంతహుతాశను
ననువున మండిపడి పల్కె నాతని గనుచున్. ౪౦౩

చ. అడిగిన దెద్దియైన వినయంబున నిచ్చెద నంచుఁ బల్కి నే
నడిగినవెన్కఁ గామితము వ్యర్థముఁ జేసితి వైన నేమి యి
వ్వసుమతిని నిన్నుఁబోలు నధిపుల్ గలరే యెవ రింతయుండి నీ
కొడుకుల మిత్రులన్ సతులఁగూడి సుఖింపుచునుండు నెమ్మితోన్.

క. ఘనకీర్తివి దాతవు పా
వనచరితుఁడ వధికసత్యవచనుఁడ వనుచున్

నిన్నుఁ దలఁచి నాకు మతిలే
మిని వేఁడితి వోయివత్తు మిథ్యావచనా. ౪౦౭

క. అనివల్కిన సాగరగిరి
వనపురఘనసరిదుపేతవసుమతి గంపం
బును జెందె నపుడు దివిజులు
మనమున భయ మంది రంత మనుజాధిపుతోన్. ౪౦౮

వ. సత్వరంబున సత్వగుణగరిష్ఠుండగు వసిష్ఠ మునీంద్రుం డిట్లనియె.

శా. కంటే సర్వధరాతలంబు మిగులం గంపించె భూపాల నీ
కంటెన్ ధర్మయశోఘనుండు దలఁపంగా లేఁడు నిక్కంబు ము
క్కంటిం బోలెడువాఁడు కౌశికుఁడు సత్కారుణ్యశీలుండు నా
కంటెన్ మేలొనఁగూర్చు వానిఁ గుపితుంగాఁ జేయుటల్ గూడునే.

క. సర్వాస్త్రశస్త్రముల నో
యుర్వీధవ యీతఁడెఱుఁగు నొప్పుగ నితనిన్
గీర్వాణు లెన్నఁజాలరు
సర్వజ్ఞుఁడు గాఁడె మదిని జర్చింపంగన్. ౪౦౯

చ. అతులతపోబలంబున సురారుల వేగ వధింప లేఁడె నీ
సుతునకు నీనెపంబునను శోభనముల్ సమకూర్పవచ్చె ని
య్యతివరుఁ డింత నిక్కువ మటంచుఁ దలంచి విసంశయుండవై
వితతనయంబునం బనుపు వేగమ నీ తనయున్నృపోత్తమా! ౪౧౦

గీ ధరణి పున్నాగసంజ్ఞను దానవారి
సమతఁ గన్నట్టి కుంభినీశ్వరుఁడ వయ్యు
నాశ్రితాళుల మన్నించి యనుదినంబు
ప్రమద మొసఁగవె యోరాజపంకజారి! ౪౧౧

గీ. ఆజి విజయ సమేతుండ వధిప నీవు
నిన్నుఁ బోలుచు సుగుణమ్ము లన్ని గాంచి
సొంపుఁ జెందుచు నుండు నీసూనుఁ డరయ
నాజి విజయసమేతుఁడై యమర వలదె. ౪౧౨

సీ. తగ మర్త్యదివ్య లిద్దఱు నేతలు ప్రతినా
యకులు ధీరోద్ధతు లట్ల సంఖ్య
దైవతస్త్రీనిమిత్తగ్రహణాదికా
ము లయిన గామికుల్ గలసి యొక్క
వధలేని యన్యోన్యవరయుద్ధములను నా
భాసరసాధ్యులై బరఁగు గతుల
నాలుగంకంబుల నాల్గువృత్తంబుల
సంధుల మూఁటను జరగఁజేయు
సూటి నీహామృగంబను నాటకంబు
భవ్యమై పొల్చు శాస్త్రోక్తపఙ్క్తిసంఖ్య
పఙ్క్తికంఠజమదసస్యపటులవిత్ర
పఙ్క్తిరథపుత్రపదపద్మభక్తమిత్ర. ౯౧

క. దశరూపనాటకంబుల
విశదంబుగ లక్షణములు వెలయఁ దెలుఁగుగాఁ
గుశలమతి రచియించితి
దశరథనృపతనయదాసతామరసార్కా. ౯౨

వ. దశరూపనాటకోపరి లక్షణంబులు:— ౯౩

సీ. నాటికా సట్టక త్రోట కోప్రేక్షణం
బును గోష్ఠి భాణికల్ పొల్పుమీఱ
సల్లాపకంబు ప్రస్థానంబు కావ్యంబు
రహిమించు భల్లిస రాసకములు
శ్రీగదితంబు లాసికయు దుర్మల్లియు
నాట్యరాసకమును నటన మించు
నుల్లాప్య మనఁగను నుపరూపకంబుల
నామముల్ పదియాఱు నవ్య మయ్యె

వీనికిని లక్షణంబులు విశదమతులు
సంధు లంగముల్ నాయకసంజ్ఞ లాది
గాఁగఁ గల్గిన సామగ్రి గనఁగవలయుఁ
బూర్వలసదలంకృతులలో శర్వతనయ. ౯౮

సీ. సిద్ధియుఁ బ్రాప్తి ప్రసిద్ధి గర్హణము వి
చారం బభిజ్ఞాన సంశయములు
నుద్దిష్టమును నీతి యుత్తేజనము శోభ
క్షమయును దుల్య తర్క మతి యశము
గుణకీర్తనంబును క్షోభంబు దాక్షిణ్య
మాక్రందనము పరిహారకంబు
సాహాయ్య మధ్యవసా యాభిమానము
ల్ప్రోత్సాహమును స్పృహా యుక్తి పృచ్ఛ
యనునయమును బశ్చాత్తాపమును విమర్శ
నము నివేదనము ననంగ నాటకముల
యం దలంకారముల్ త్రిపురాఖ్య లిందు
లక్షణము తెలుఁగవలె నోయక్షవైరి. ౯౯

సీ. అరయంగ నుద్ఘాత్య కావలగితములు
తగఁ బ్రపంచ త్రిగత చ్ఛలములు
వాక్కేళ్యధిబలముల్ వఱలు గండము నవ
స్యంద ప్రహేళికా సత్ప్రలాప
ములు నాల వ్యాహారమును మృదవము త్రయో
దశసంఖ్య లిన్నియు విశదమయ్యె
నిందు నుద్ఘాత్యక మిరు తెఱంగులఁ బొల్చు
నవలగితం బట్లు యతిశయిల్లె
నాముఖాంగత్వమునఁ జేసి యధికగతుల
వీథియనెడినాటకమున విస్తరిల్లె.

వీని కవయవవ్యుత్పత్తి విధము లెల్లఁ
దెలియవలె నలకృతులలో ధీర హనుమ. ౯౬

ఆ. వె. తెలియ గేయపదము స్థితపాఠ్య మాసీన
పుష్పగండికలనఁ బొల్చు నాల్గు
నల త్రిగూఢ సైంధవాఖ్యముల్ ప్రచ్ఛేద
మును ద్విగూఢ మనఁగ నొసరు నాల్గు. ౯౭

ఆ. వె. ఉత్తమోత్తమకము నొసరు ప్రత్యుక్తము
ననఁగ రెండుఁగూడ నయ్యె నిన్ని
లలిని ఖాణమునకు లాస్యాంగదశకంబు
వీని నెఱుఁగఁదగుఁ గవివ్రజంబు. ౯౮

గీ. వివిధలక్షణలక్ష్యసంవిదు లొసర్చు
నాటకములు పదార్థవన్నాటకములు
లక్షణజ్ఞులుగాని ప్రల్లదు లొసర్చు
నాటకంబులు భువి నారకూటకములు. ౯౯

చిత్రకావ్యలక్షణము:—

ఆ వె. చిత్రకవిత లొసరు క్షితి మున్ను చెప్పిన
వృత్తగర్భితముల నెసఁగి కొన్ని
పద్మ చక్ర నాగబంధాదులను గొన్ని
యమకభేదగోపనములఁ గొన్ని. ౧౦౦

గీ. అవి సమస్తంబు రచియింప నబ్బురంబు
గ్రంథవిస్తరమగు నది గాదటంచు
ఘనులు మెచ్చంగఁ గల్పితకల్పవల్లి
యాదిగాఁ గొన్ని రచియింతు ననిలపుత్ర! ౧౦౧

ఇందులకు లక్షణము:—

సీసమాలిక.

నిడుగీట్లు షట్కంబు నెటి వ్రాసి యడ్డగీ
టిడుగా నండంట నమర వ్రాయ

నిరువది యిండ్లగు పోఁదిది నైదైదె ఱిండ్లఁ
బద్య మొక్కొక్కటి పరఁగ వ్రాయఁ
గ్రమ మిది కల్పితకల్పవల్లికి నందుఁ
జంపకమాలికల్ జరగు నాల్గ
నాదిపద్యాంఘ్రుల నాదుల రెండేసి
తుదల సప్తార్ణముల్ తొలఁగఁజేయఁ
భ్రమితాక్షరీవృత్త మమరు నార్యాగీతి
కందంబు ద్వివిధమై యందమగును
రెండవపద్యాది నుండెడి నలములు
కడల రెండేసి యక్కరము లుడుగ
నగు మణిభూషణ మందాదిరేఫ పో
ద్రుతవిలంబితవృత్తగతి యెసంగు
మూఁడవపద్యంబు మొగి నాగబంధమా
నాల్గవపద్యంబునను మొదళ్ల
వర్ణముల్ రెండేసి వదలినఁ గవికంఠ
భూషణవృత్తంబు పొసఁగ నాను
మొదలిపద్యంబులో మొదలంఘ్రి నార్లఘుల్
గలయించి యేసవఖండికాంత
రగణముల్ పదిమూఁడు రహిమీఱఁ జదివినఁ
దగు గణసమకర్మదండకంబు
నం దాఱు లఘువులు నటు మాని చదివినన్
స్రగ్విణీవృత్తంబు సంభవించు
ముజ్జోడు నలసలమ్ములు ప్రాక్త్రిఖండిక
ల ద్విఖండికఁ గల గలమ్ములందు
గలచతుష్కము క్రింది గలములు రెండును
గలయంగ సీసాంఘ్రిగతి ఘటించుఁ

జరణాంత మైదు తచ్చరణాది నన్నిది
వర్ణముల్ గూర్చిన వచ్చు గీతి
నలములు రెండును నలమొక్కటియు నొక
గలమును ద్విపదకు గణములయ్యె
ధవళంబు సువ్వాల తగిన యారతిపాట
ఖండికాత్రయమునఁ గ్రమమున నగు
నైదుఖండికలను నాయాయి రగడభే
దములు రేకులు పెక్కు లమరు మఱియు
నిసుదకందంబు మొదలిఖండికనె యొదవు
నిట్టి చిత్రంబు లెన్నేని యిందె కలవు
చిత్రకవిచంద్రనుతకాయ శిష్టగేయ
యాజసుతసేవకవిధేయ యాంజనేయ ! ౧౦౨

లక్ష్యము:—
కల్పితకల్పవల్లికాబంధము.

చ. స్మరజయ చారుధామ జయచర్య యజాకృతి సాధుగాయకా
హరిహయ యాంజనేయ యనఘాత్మ యతీడిత యార్యకల్పకా
హరిహయ హారకీర్తి యరుణాస్య యభీష్టద యాదికర్తకా
స్వరుశయ సారమూర్తి శమశాలి సమాదృత సత్సుధీశకా ! ౧౦౩

చ. సరసగ శౌరిదాస సమసఖ్య యశస్కర సౌఖ్యదాయకా
హరసుత హరిగేయ సదృశాంగ దయానిధి యాజిభూహితా
హరిబల హరికాయ సుగుణాఢ్య మహామహ యన్యదారణా
పరభటభారవిప్ర సనుపాయ శుభక్రమ భవ్యధీరతా. ౧౦౪

చ. నరనుత నామధారి సదనాద సమర్థన నారపాయకా
వరహరి వారవీర బలవాల పరాక్రమ వైరిభీమజా
ధరశర తారహార ధరతార తరస్వర ధాతభారకా
హరిహరి యానసార యసురాసు భయంకర హరిధారణా. ౧౦౫

చ. గురుకుల గోత్రధైర్య గుణకూట గుణవ్రత గోపవాయుజా
తరుతల దండితాక్ష తతదావ తపఃఫల దక్షనక్రహా
పరబల భానుజాప్త పటుభాష భయాపహ భాగవర్జితా
కరకలి తాద్రిరాజి కపికాంత కవిత్వవిగణ్య ప్రోవుమీ. ౧౦౩

గీ. మాత్ర యొక్కఁ డాదిఁ దుద నాల్గు మాత్ర లునుగ
నిడుదయడుగుల వృత్తంబు నిలుచుఁ జదువఁ
గంద మగు నెత్తుగీతిలో ఖడ్గ మగుచుఁ
బంచవిధసీస మిది యండ్రు పవనతనయ. ౧౦౪

లక్ష్యము:—

పంచవిధసీసము.

రుచిరకీర్త్యుజ్జ్వలరూఢభావృతదిశా
శ్రీరామ దాసాగ్రణీరసజ్ఞ
ప్రవర వాలాగ్ర నిబద్ధరావణబలా
వర్జి*త్వపద్మోద్భవాదృఢబల
కుధరసంచారి యకుంఠధీమకరికా
దర్పాద్రివజ్రాయుధాధురీణ
స్వకరశాఖాహత జంబుమాలిముఖర
క్షః సైన్యదక్షవ్రజా కపీంద్ర
యయమ మరయశాలి †వినయజయనయధన
యనిశవిబుధసన్నుత సదయా భయహర
గంధవహాసుతనుజ యనఘ నినుఁ గొలుతు
నయ్య సాధువిధేయా మహాద్రికాయ. ౧౦

చతుష్ఖండలక్షణము:—

గీ. అసమపదముల రెండవ దైన గణము
నలజములలోన నొక్కటి నిలుపవలయు

*మూలమున 'వర్జిత్వ' అనికలదు. †మూలమున 'వినయ జయదన' యనిగలదు.

సమపదంబుల రెండవస్థలము గణము
నందుఁ బద్యాదియగుఁ జతుష్పదమునకు. ౧౦౯

ఉదాహరణము:—

కం. ప్రకృతపరవశలక్ష్మణ
రక్షా కేసరికుమార రాఘవదాసా
శిక్షితరిపుచయ తరుచర
దక్షా వాసవనుతజయ ధైర్యవిలాసా. ౧౧౦

పద్యభ్రమకలక్షణము:—

సీ. మొదలిప్రాసంబు పద్యంబుతుదను దిరుగు
నాదిమాత్రాగ్ర మది తృతీయాంఘ్రికగును
బరఁగ నాల్గోది రెండవప్రాస మరుతఁ
బ్రకటితంబగుఁ బద్యభ్రమకమునందు. ౧౧౧

గీ. అసమపదముల మూఁడవదయిన గణము
నలమె యగుఁ గాని కడమగణములు చోరవు
షష్ఠముల నట్ల నలములే జరగునయ్యు
తెలియఁ బద్యభ్రమకకందములను గృతుల. ౧౧౨

ఉదాహరణము:—

క. మానవభట నయజయదయ
యానకతనయా మదద మహారవవనదా
దానవవరహా మదదమ
యానలకనయామద యజయనటభవనమా. ౧౧౩

టీక:—మానవ=మనువంశజుండైన శ్రీరామునియొక్క, భట=భటుల లో, నయ=నీతియు, జయ=జయమును, దయ=దయయుఁగలవాఁడా! యాన=నడకయందు, కతనయా=నారదుఁడైనవాఁడా, మదద=గర్వమును ఖండించినవాఁడా, మహారవ=ధ్వనివిశేషముచేత, వనదా=మేఘుండవైనవాఁడా, ...మదదమ=జితేంద్రియుఁడా, ఆన...నయ, ఆన

తక=శరణాగతులకు, నయ=నయముగా, అయ=భాగ్యమును, ద=ఇచ్చువాఁడా, అజ......నమా, అ=రణరంగమందు, జయ=జయమనెడు, నట=నటునకు, భవనమా=ఉనికిపట్టైనవాఁడా.

పాదభ్రమకలక్షణము:—

క. అనులోమ విలోమంబుగ
ననువందఁగఁ బాదపాద మది తిరుగంగాఁ
జెనచుక చెప్పినఁ గందముఁ
జనుఁ బాదభ్రమక మనఁగ సత్కృతులందున్. ౧౧౪

ఉదాహరణము:—

క. మానితనగేనితనిమా
యానతహారి యనఘ ఘనయరిహాతనయా
దానవరవారవనదా
మానవపమహిమమతతమమహిమపవనమా ౧౧౫

క. ధర ద్వ్యక్షరి యన రెండ
క్షరములపద్యంబుపేరు కవి పూనిన య
క్షరముల రెండిట నగు సం
దిరవుగ నితరాక్షరంబు లిడరాదెలమిన్. ౧౧౬

ఉదాహరణము:—

క. మిను మిన్న నాను మిమ్మ
మనమున నే నమ్మినాను మను మానినో
న్ననమేన నామమననా
ననున్నైనమనుమనుము నన్నును నెమ్మిన్. ౧౧౭

లయగ్రాహిలక్షణము:—

క. అలరు లయగ్రాహి మొద
ళ్లలో భలము మాన మంగళమహశ్రీయా
తెలియంగ వనమయూరము
కలుగఁ బదాఱక్షరముల కడలఁ బఠింపన్. ౧౧౮

ఉదాహరణము:—

లయగ్రాహి:—

ఘోరతరజన్యతలవైరి భటసంహారుని
శౌరినుతసాహసు విచారనయధుర్యున్
భూరిబలు ధన్యగుణు నీరనిధి దాఁటిన ర
మారమణదాసవరు మారుతకుమారున్
నీరహరిసైన్యచయకైరవనిశాకరుని
హారఘనసారదరహారధరకీర్తిన్
ధీరజనమాన్యు గిళితోరురవిమండలుని
శూరు హనుమంతు వటుసూరుని నుతింతున్. ౧౧౯

వ. ఇందు మంగళమహాశ్రీయనువృత్తంబును వనమయూరమను వృత్తంబునుం గలవు. ౧౨౦

ఆ. వె. సప్తలిపులమీఁద సౌగంధి మూఁటిపైఁ
గుసుమమంజరియును బొసఁగి యుండు
నోసరఁ జిత్రకృతుల నుత్పలమాలికా
గర్భితంబులగుచుఁ గపికులేంద్ర. ౧౨౧

ఉదాహరణము:—

ఉ. సైన్యపసోమమంత్రి ఘనసారనిభోజ్జ్వలకాంతిమద్యశున్
జన్యరసారమాన్యు ఘను స్వామిహితాధికకార్యదక్షునిన్
ధన్యుని దారితాత్ము ధనిదాశరథిప్రియదాసచంద్రునిన్
మాన్యుని మారదూరు హనుమంతునిఁ గొల్తు సమంచితస్థితిన్. ౧౨౨

క. తలకట్లుగలవి బోడలు
నలకొమ్ములుఁ దనరు నక్షరాముల హ్రస్వం
బులఁ బద్యము హృద్యంబగు
గిళితాంభోజాతమిత్ర కేసరిపుత్రా. ౧౨౩

తలకట్ల కుదాహరణము:—

క. ఘనశర శశధరభశర
ఘ్నదశశతనయనహాయమదనహానసరసం
దన కనకవసన దరచం
దనసమ మమరలఁగఁ బవనతనయ యశమరయా. ౧౨౪

బోడిలకు లక్ష్యము:—

క. క్షితిధృతి నిధిని నిలిపితివి
స్థితి నిక్కి దివికి నిగిడితి శిఖజగి నిర్జిం
చితి ద్విడ్విధి విరివి విడిచి
కృతిని విని ర్మించితి సితిఘృణికి గిరిగృహీ. ౧౨౫

కొమ్ములకు లక్ష్యము:—

క. నుతులు నుడుపుకురు గుణుకురు
సుతు గురుభుజుఁ బుణ్యు ముఖ్యు సుధులు న్బుధులున్
శ్రుతులును సుముఖులు మునులును
గుతుకులు గురువులును గుణులు గుణుకులు లునుపుచున్. ౧౨౬

క. సరసిజములో మణిగణాని
కరవృత్తగవాక్షరములు కందత్రయమున్
బరఁగఁగ నివి షడ్విధమై
యరయఁగఁ గృతులందుఁ జిత్రమయ్యె హరీంద్రా. ౧౨౭

సరసిజము:—

శ్రీరామాప్తున్ చారుశరీరున్ శ్రితజనఫలదుని గృపగలయతనిన్
హరిస్థైర్యున్ వీరవిహారున్ హతదశగళబలు హనుమదధిపతిన్
సారాచారున్ ధీరవిచారున్ శతధృతి గురుమతిశ్వసనుని సుతునిన్
సూరిస్తుత్యున్ దారుణశూరున్ శ్రుతిహితచరితుని శుభగుణుఁ గొలుతున్

భాస్వరవిలసితకందద్వయము:—

అక్షయమతిశమితోరుతరాక్షా యాశ్రితజనచయహరిహయవృక్షా
పక్షితురగభటబాంధవపక్షా భాస్వరవిలసితఫలరుచిభక్షా

దక్షిణశరనిధిలంఘనదక్షా దాశరథిచరణతలభజనేక్షా
ఆక్షీణగుణ మముఁ బ్రోవు జితాక్షా లక్ష్మణధరణీభృదసుపరిరక్షా.

కందద్వయగర్భితక్రౌంచపదము:—

మారుతపుత్రా వారితమారా మనుకులవరవరమణిభటచంద్రా
శూరజనాఢ్యా శ్రీరుచిసూరా సుమహితశశినిభ శుభకరకీర్తి
చారుగుణాఢ్యా సారవిచారా సలలితభుజబలశమితమహాక్షా
హైరసమాంగా హారివిహారా యమరవిమతతరుహరణకుఠారా.

నిరోష్ఠ్యము:—

గీ. కలయ నోష్ఠా ఉకారవకారములును
సల పవర్గంబు మాని మిగిలినలిపుల
సమరఁ బద్యంబు రచియింప నది నిరోష్ఠ్య
మనుచుఁ బల్కిరి సత్కవు లనిలతనయ. ౧౩౧

లక్ష్యము:—

క. తనరంగ నేఁ దలంచెద
ఘనదశరథనందనహితకార్యాసక్తిన్
ఘనరసనిధి దాఁటిన నీ
కనదతిరయచరిత తీక్ష్ణకరతనయహితా. ౧౩౨

గీ. రములు నాల్గింట పద్యతిన్ స్రగ్విణి యగు
దాని కొన రెండువర్ణముల్ పూని మొదల
నిడ భుజంగప్రయాతమై యొసఁగుఁ జదువ
యతులు ప్రాసముల్ తద్వృత్తగతుల నగుచు. ౧౩౩

లక్ష్యము:—

స్రగ్విణి:—

పావనీ లక్ష్మణప్రాణదాతా సమా
గ్రావచారీలసద్రామ భృత్యాసమ

స్తావనిస్తుత్యసత్య ప్రతిజ్ఞాక్రమా
భావివేళావరబ్రహ్మమూర్తీ నమః. ౧౩౪

క. తలకట్టు గుడుసు కొమ్మును
నల దీర్ఘము లేత్వ మైత్వ మట నో త్వౌత్వం
బులు బొట్టు గిలుక యిన్నియుఁ
గొలఁదిగఁ బండ్రెండు పద్యగుణితంబయ్యెన్. ౧౩౫

గుణితలక్ష్యము:—

మ. సరసా సాహసిసిద్ధవహ్నిహ్యాతరక్షఃశాల సీతావ్యథో
త్తరనాశా సుగుణాఢ్య సూరితతివంద్యా సేవకశ్రీద సై
న్యరసాజాతవసంత సోమనిభ సౌర్యగ్రప్రధానాఢ్య సం
గరలూనాక్షక దైత్యసర్వహితరక్షా నీకు నే మ్రొక్కెదన్. ౧౩౬

ఆ.వె. ఖడ్గబంధమునకుఁ గర్ణికల్ నాల్గగు
రెండు పిడిని నలుగు రెండు నగుచు
మూఁట నడియుఁ జదువ మూఁడేసి మార్లగు
నొకట నాల్గు మార్ల నొనరఁ జదువ. ౧౩౭

క. చరణాంతాక్షర మావలి
చరణాదుల నిలిచి ప్రాససహితము వడితో
నరయఁగ సుగంధివృత్తమె
పరఁగును గావ్యముల ఖడ్గబంధ మనిలజా. ౧౩౮

క. పిడినడుమ నంచుల న్మొన
నిడ బంధనమరణరోగవృతుఁడగు బలియు
ట్లిడరా దాతనినామము
నడుమనె యునుపంగ శుభ మొనరు ఖడ్గమునన్. ౧౩౯

లక్ష్యము:—

సుగంధి:—

శ్రీనవీనజానకీనసేవకావకావదా
దానవారి యాంజనేయ దారుణస్ఫురజ్జవా

వాసవేంద్ర నిన్నుఁ గొల్తు వాంఛితాశ్రితార్థదా
దానవిర్జితాబ్జబాణతాతతారకాధవా. ౧౮౦

క. అందపుచుట్రేఖలు పది
యందంచుల నాఱు రేఖ లగు శార్దూలం
బొందగు వృత్తము కర్ణిక
పందొమ్మిది సంఖ్య చక్రబంధమునకగున్. ౧౮౧

గీ. త్రిరసవలయంబులను గృత్యధిపతి గవుల
పేర్లు నిలుపంగవలయును బేర్మితోడ
నితరమగు చుట్లకది చమత్కృతి కొలంది
నిడినఁ దగుఁ జక్రబంధంబు కృతులయందు * ౧౮౨

క. మునుపటి యాశ్వాసంబులఁ
బెనఁచితి నొక కొన్ని చిత్రభేదములగతుల్
ఘనులైన కవులకృపచే
ననువుగఁ దెలియంగవలయు నన్నియుఁ గృతులన్. ౧౮౩

షట్ప్రత్యయములకు లక్షణము:—

సీసమాలిక.

మ య ర స త జ భ న మహితాష్టగణములు
గురు వొక్కటియును లఘు వొకటియును
గగమును లగమును గలమును లలమును
వరుసన పదునాల్గు వరగణములు
ప్రస్తారమునను జెప్పడి తిరుగు [1] ......
నెట్టన శాస్త్రమం బెట్టి దనిన
నుక్త గురులఘు లత్యుక్త గగాదు ల
య్యష్టగణమ్ముల నగును మధ్య

---

* వ్రాఁతప్రతిలో దీనికి లక్ష్యములేదు.

1. చునుండు

మగణాదిఖండికాయుగముల్ ప్రతిష్ఠ కా
గజవసుగురులఘుల్ గదిసిరాఁగ
ఖండికల్ నాల్గగు గగముఖ్యములు నాల్గు
సాదిది రాఁ బొలుపొందు సుప్రతిష్ఠ
గాయత్రి యొప్పును ఖండిక లెన్మిదై
పై యష్టగణములు భాసిలంగఁ
బొలుచు నుష్ణిక్ఖండికలు పదా ర్వైనుండు
సబ్ధిరసగురువు లన్నిలఘులు
ఖండికల్ ముప్పదిరెం డనుష్టుప్పున
కగుఁ జతుష్షష్టి గగాదు లౌల
నలువదినాల్గు బృహతికి ఖండిక లష్ట
గణ చతుష్షష్టులు కడలఁ గలయఁ
గరికకేందులు పంక్తిఖండికల్ పైఁబొల్చుఁ
[1]... ... ...
... ...
సత్కేందు శరగ గాద్యంతములయి
జగతికి ఖండికల్ యుగశశిశరములౌ
వన్నెసి మగణాదు లౌను బయిని
గతియుగఖేందులౌ నతిజగతికి ఖండి
కలు రసాజఖగతుల్ గములు లములు
కరిగతిఖాక్షులౌ ఖండికల్ శక్వరి
నగ్గగాకులు షడజాభ్రగతులు
షడజాభ్రగతు లతిశక్వరిఖండిక
లష్టగణములుపై నన్ని యన్ని

1. గరశశిశరములు గములు లములు
త్రిష్టుప్పుఖండికల్ ఋతుశరశరములౌ.

దృగజేంకవసులష్టి[1]కగు ఖండిక లహిప
డగదృగగ్నులు గురు లన్నిలఘులు
గత్యహిత్ర్యంగాబ్జు లత్యష్టిఖండికల్
కరిరసాద్రియుగాగ్ని [2]......
ఖండికల్ ధృతి గజాంగనగాక్షిశిఖులష్ట
గణములు [3]పది ... ...
ఋతుగణేష్విషుఋతు లతిధృతిఖండికల్
గతిగతీందు యుగర్తు కరగలములు
శయశైలఖేంద్వగ్ని శశిఖండికలు కృతి
గతిగతీంద్వక్షి షట్కారగగజలు
గతిగతీంద్వక్షి షట్కారఖండికలు ప్రకృ
తికి నన్నిమె మగణాదికములు తుదఁ
బ్రకృతిఖండికలరె ట్టకృతి కత్యస్త్రేందు
గిరినిధిఖాక్షులౌ గురులు లఘులు
ఆకృతిరట్టి వికృతి యగుఁ గరేష్వింద్వద్రి
జాభ్రభనేత్రముల గగాదు లవును
వికృతిరట్టగు [4]సంకృతికిఁ గరాస్త్రేంద్వద్రి
జాభ్రాక్షులగు మగణాదు లౌల
సంకృతిరట్టిని జర గభికృతి షడ
బ్జదృగగత్రయరసాబ్జగురు [5]......
నభికృతిరట్టైమె యమను నుత్కృతి రసా
బ్జదృగగత్రయ షడబ్జగగజముల
సరిచోట్ల లఘువును గురువు జేసుల నిడి
యల బేసి నొక్కటిఁ గలయఁగూర్చి

1. వ్రా. ప్ర. కిని 2. గగము లౌల. 3. పదిలంబుగాఁగ నన్ని.
4. సంకృతికిని గరాస్త్రాద్రిద్వ్య. 5. లఘుల.

యర్థింపఁబడిన వృత్తార్ణముల్ చూపు మా
ర్గము నష్టలబ్ధ మన్ప్రత్యయంబు
ఛందోక్షరంబుల క్రింద నిక్ష్లిడి
యందులో లఘువుల క్రింది లెక్క
లవి ప్రోవుగాఁ జేసి యందొకటియుఁ గల
ప నగు నుద్దిష్టమన్ ప్రత్యయంబు
నినుమళ్లకడ లెక్క లినుమడిఁ గూడి మె
ఱయు వృత్తసంఖ్య యన్ ప్రత్యయంబు
నేఛందమునకేని యెన్ని యక్షరములో
యన్ని రెక్కట్లిడి యందు నొకటి
యమరించి దొంతిగా నవి చేర్చి మఱి యుపాం
తములు చిక్కఁగఁ గూడఁ దనరు ... ...
... ... మేరు వర్ధమేరువులపై నెక్కింపఁ
బ్రబలు లగక్రియా ప్రత్యయంబు
షడ్వింశదురుతరచ్ఛందంబులకు నెల్లఁ
బ్రస్తరింపఁగఁ జోటు పరఁగ నింత
మేర పట్టునటంచు దా నేరుపఱచుఁ
బ్రకటముగ నధ్వమనియెడు ప్రత్యయంబు
నిట్టి ప్రత్యయషట్కంబు నెఱుఁగవలయు
వినుమ వెలలూరుపురమున వెలయు హనుమ. ౧౪౪

ఆ. వె. వృత్తసంఖ్యయొద్ద వెలను నెన్నిచేతఁ
బాలుగొనిన ఖండికాళి యొదవు
నట్టిఖండికాళి యాయెన్ని దింటనే
హెచ్చఁజేయ వచ్చు వృత్తసంఖ్య. ౧౪౫